

Bakalářská práce

Návrh jádra procesoru architektury RISC-V v FPGA

Studijní program:

B0613A140005 Informační technologie

Studijní obor:

Inteligentní systémy

Autor práce:

Jaroslav Körner

Vedoucí práce:

Ing. Martin Rozkovec, Ph.D.

Ústav informačních technologií a elektroniky

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Návrh jádra procesoru architektury RISC-V v FPGA

<i>Jméno a příjmení:</i>	Jaroslav Körner
<i>Osobní číslo:</i>	M20000041
<i>Studijní program:</i>	B0613A140005 Informační technologie
<i>Specializace:</i>	Inteligentní systémy
<i>Zadávající katedra:</i>	Ústav informačních technologií a elektroniky
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

1. Proveďte rešerši základních druhů architektur instrukčních souborů, seznamte se se specifikacemi ISA RISC-V včetně rozšíření
2. Seznamte se s FPGA Xilinx řady 7 a vývojovým prostředím Vitis
3. V jazyce VHDL navrhnete jádro procesoru splňující základní neprivilegovaný instrukční soubor
4. Funkci jádra ověřte pomocí simulace i demonstračního programu

Rozsah grafických prací: dle potřeby dokumentace
Rozsah pracovní zprávy: 30-40 stran
Forma zpracování práce: tištěná/elektronická
Jazyk práce: Čeština

Seznam odborné literatury:

- [1] Harris, Sarah L., Harris, David: Digital Design and Computer Architecture, RISC-V Edition; Morgan Kaufmann, 2021, ISBN-13: 978-0128200643
- [2] Waterman, A., Asanovic, K, SiFive Inc.: The RISC-V Instruction Set Manual, Volume I: Unprivileged ISA, v 20191213. Online, [<https://bit.ly/3fNFNOK>]
- [3] Waterman, A., Asanovic, K, SiFive Inc.: The RISC-V Instruction Set Manual, Volume II: Privileged ISA, v 20211203. Online, [<https://bit.ly/3MaacCP>]

Vedoucí práce: Ing. Martin Rozkovec, Ph.D.
Ústav informačních technologií a elektroniky

Datum zadání práce: 24. října 2022
Předpokládaný termín odevzdání: 22. května 2023

prof. Ing. Zdeněk Plíva, Ph.D.
děkan

L.S.

prof. Ing. Ondřej Novák, CSc.
vedoucí ústavu

V Liberci dne 24. října 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Návrh jádra procesoru architektury RISC-V v FPGA

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá návrhem jedno jádrového procesoru architektury RISC-V32I, tedy procesoru s 32 bitovou adresací paměti pracující nad datovým typem integer. Návrh byl omezen na neprivilegovaný instrukční soubor. Jádro procesoru je navrženo v jazyce VHDL. Tento návrh byl následně otestován pomocí simulace v prostředí Xilinx Vivado. Celková funkčnost je předvedena jednoduchým demonstračním programem spuštěným na desce Avnet ZedBoard.

Klíčová slova: bakalářská práce, 32-bitový mikroprocesor, architektura instrukčního souboru RISC-V32I, návrh hardwaru v jazyce VHDL, programovatelné hradlové pole

RISC-V architecture based processor core in an FPGA

Abstract

This bachelor thesis deals with a design of a single-core processor of the RISC-V32I architecture, i.e. a processor with 32-bit memory addressing and working over the integer data type. The design was limited to unprivileged instruction set. The processor core is designed in the VHDL language. This finished design has been tested using simulation in Xilinx Vivado environment. The overall functionality is demonstrated by a simple demonstration program running on the Avnet ZedBoard.

Keywords: bachelor thesis, 32-bit microprocessor, RISC-V32I instruction set architecture, hardware design in VHDL, field programmable gate array

Poděkování

Rád bych poděkoval mým učitelům ze střední školy, kteří mne zavedli do zázraků a tajů číslicové techniky. Také pedagogickému kolektivu na ČVUT, kteří mi ukázali základy návrhu architektury procesorů typu MIPS v předmětu APO. Dále chci poděkovat Ing. Martinu Rozkocovi, Ph.D., jenž se rozhodl být vedoucím mé bakalářské práce, za to, že za celou tu dobu nade mnou nezlomil hůl i když stále zůstávám v srdci programátor a nikoliv architekt.

Obsah

Seznam zkratek	12
1 Předmluva	13
2 Úvod	14
3 Důležité body teorie návrhu procesorů	15
3.1 Architektura procesoru	15
3.1.1 CISC	15
3.1.2 RISC	15
3.1.3 Současnost	16
3.2 Schéma počítače	17
3.2.1 Harvardské schéma počítače	17
3.2.2 Von Neumanovo schéma počítače	18
3.2.3 Současnost	18
3.3 Organizace paměti programu	19
3.3.1 Zásobník	19
3.4 Jazyk pro popis hardware	21
3.4.1 Strukturní vs behaviorální popis	21
4 RISC-V	22
4.1 RV32I	22
4.2 Registry	24
4.3 Kódování instrukcí	25
4.3.1 Kódování okamžitých instrukcí	26
4.4 Instrukce celočíselných operací	27
4.4.1 Přetečení při aritmetických operacích	28
4.4.2 NOP	29
4.5 Instrukce pro práci s pamětí	29
4.6 Čítač programu a instrukce skoku	30
4.6.1 Nepodmíněné skoky	30
4.6.2 Podmíněné skoky	31
5 Návrh procesoru	32
5.1 Balíček JKRiscV_types	32
5.2 Dekodér instrukcí	33
5.3 Registry procesoru	34

5.4	Aritmeticko-logická jednotka	35
5.4.1	Testování aritmetiko logické jednotky	35
5.4.2	Využití prostředků na FPGA	36
5.5	Čítač instrukcí	36
5.6	Paměť	36
5.6.1	Nezarovnaný přístup do paměti	37
5.6.2	Připojení paměti k procesoru	39
5.6.3	Simulace přístupu do paměti	40
5.6.4	Periferie mapované do paměti	41
5.7	Řídící jednotka	42
5.8	Jádro procesoru RISC-V a RAM	44
5.9	Vlastní IP jádro	44
6	Programy	45
6.1	Programování procesorů RISC-V	45
6.1.1	Pseudoinstrukce	45
6.1.2	Ukázka jak by mohl vypadat program v Assembly	47
6.2	Kompilace zdrojových kódů	48
6.3	Generování konfiguračních souborů pro nahrání programu do paměti	49
6.4	Demo programy pro otestování RISC-V procesoru v simulaci	50
6.4.1	Test aritmetiky	50
6.4.2	Test paměti	50
6.4.3	Fibonacci	50
6.4.4	Nahrání nového programu do simulace	51
6.5	Demo programy pro RISC-V procesor na desce ZedBoard	52
6.5.1	Nahrání programu do paměti	52
7	Závěr	53
A	Přílohy	54
A.1	Shéma jádra procesoru RISC-V	54
A.2	Shéma ALU	55
A.3	Shéma čítače instrukcí	56
A.4	Shéma dekodéru instrukcí	57
A.5	Program: Fibonacciho posloupnost v C	58
A.6	Program: Fibonacciho posloupnost v assembly	59
	Použitá literatura	62

Seznam obrázků

3.1	Harvardské schéma (převzato z [12])	17
3.2	Von Neumannovo schéma (převzato z [12])	18
3.3	Segmenty paměti (překresleno podle [17])	19
3.4	Zásobník (převzato z [19])	20
4.1	Instrukce ISA RV32I (převzato z [20])	23
5.1	Blokové schéma dekodéru instrukcí	34
5.2	Blokové schéma ALU (převzato z [23])	35
5.3	Úspěšná simulace ALU	35
5.4	Úspěšná simulace řízení skoků v programu	37
5.5	Úspěšná simulace přístupu do paměti	40
5.6	Fáze procesoru	42
5.7	Vývojový diagram řídicí jednotky	43
6.1	Úspěšná simulace se spuštěním programu sum(10)	50
6.2	Úspěšná simulace se spuštěním programu testu paměti	51
6.3	Úspěšná simulace se spuštěním programu fib(10)	51

Seznam tabulek

4.1	Základní ISA RISC-V	22
4.2	Rozšíření ISA	22
4.3	Registry a jejich symbolických pojmenování (převzato z [21])	24
4.4	Registr čítače programu (převzato z [20])	25
4.5	Formát kódování instrukcí (převzato z [20])	25
4.6	Formát kódování immediate operací (převzato z [20])	26
4.7	Znaménkové rozšíření immediate instrukcí (převzato z [20])	27
4.8	Registrové operace (převzato z [20])	27
5.1	Využití prostředku FPGA pro registry	34
5.2	Využití prostředku FPGA pro ALU	36
5.3	Využití prostředku FPGA pro čítač instrukcí	36
5.4	Zarovnaná data v paměti	38
5.5	Nezarovnaná data v paměti	38
5.6	Využití prostředku FPGA pro řídicí jednotku	42
5.7	Využití prostředku FPGA pro jádro procesoru RISC-V	44
5.8	Využití prostředku FPGA pro IP jádro	44
6.1	RISC-V pseudoinstrukce (převzato z [24])	46

Seznam zdrojových kódů

1	Kontrola přetečení u obecného znaménkového součtu	28
2	Přehled výčtových typů	33
3	Demonstrační kód pro zápis z přepínačů do LED	41
4	Ukázka programu v jazyce symbolických adres	47
5	Python skript pro generování Xilinx souborů s programem	49
6	Fibonacciho posloupnost v jazyce C	58
7	Fibonacciho posloupnost v jazyce assembly	60

Seznam zkratek

ALU	Aritmeticko-Logická Jednotka
ARM	Advanced RISC Machine / Acorn RISC Machine
AXI	Advanced eXtensible Interface
ce	clock enable
CPU	Central Processing Unit
CISC	Complex Instruction Set Computer
CU	Control Unit
DSP	digital signal procesing
FPGA	Field Programmable Gate Array
GNU	GNU's Not Unix!
HW	Hardware
IDE	integrated development environment
ISA	Instruction Set Architecture
LUT	look up table
MMAP	memory mapped device
NOP	no operation
PC	Program Counter
RISC	Reduced Instruction Set Computer
RISC-V	Reduced Instruction Set Computer - Version 5 (čti: risk pět) [1]
rd	Register Destination
rs1	Register Source 1
rs2	Register Source 2
SoC	system on chip
SW	Software
VHDL	Very High Speed Integrated Circuit Hardware Description Language
WSL	Windows Subsystem for Linux
XLEN	šířka registrů procesoru
XPM	Xilinx Parameterized Macros

1 Předmluva

Jistě se ptáte, co stálo za mým rozhodnutím zvolit si za téma mé bakalářské práce návrh vlastního procesoru?

Již na střední škole ve mne vzbudil velký zájem předmět číslicové technologie a vše s ním spojené. Když jsem poprvé za sebe zapojil čtyři čtyřbitové inkrementální čítače 7493 [2] s příslušnými moduly 24,10,6,10. Čtyři dekodéry na 7-segment 7449 a za ně odpory a displeje. Tuto hromadu švábů a propojovacích vodičů jsem napojil na generátor hodinového signálu (předpokládám značky Tesla), tak se před mým zrakem rozeběhly číslička primitivních digitálních hodin. V tu chvíli se mi rozzářily oči a já měl pocit, jako že jsem právě v tom okamžiku ovládl tranzistory a elektrický proud.

Netrvalo to dlouho a naskytla se mi příležitost rozebrat svůj první stolní počítač (těmito slovy myslím kamarádův). Vypojil jsem ho ze zásuvky a s křížovým šroubovákem v jedné ruce jsem hbitě postupoval skříní k jeho niternějším a niternějším útrobám. Nakonec již nezbylo nic, co bych mohl z šasi vyjmout. Rozprostíral se zde přede mnou na kuchyňském linoleu úplně nový svět. Svět plný prapodivných součástek a elektroniky, které bych si dříve nedovedl představit ani v těch nejdivočejších snech. Při kompletaci jsem pokračoval v opačném pořadí, než při demontáži a když má práce ustala, stál zde opět více méně, až na pár šroubků, ten původní počítač. Stačilo ho už jen zapnout. Mé srdce se rozbušilo. Spatřil jsem však ještě jedno tlačítko vzadu na zdroji počítače, které jsem řádně neprozkoumal. Věděl jsem, že musím stůj co stůj přijít na to, co se stane, když ho přepnu. Učinil jsem tak a ozvala se rána, jako když střelí z děla a z útroob počítače se vyvalil začernalý obláček dýmu.

V tu chvíli jsem měl jasno. Ten den na tom místě jsem se zapřísáhl, že neustanu ve svém bádání, dokud neodhalím všechna kouzla, čáry a taje, které v sobě počítačová skřín skrývá.

Tyto a další události vedly k tomu, že dnes stojím právě zde a jsem rozhodnut navrhnout si svůj vlastní procesor.

2 Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá vytvořením návrhu procesoru RISC-V32I ve VH-DL. Jedním ze základních úkolů této bakalářské práce je seznámení se podrobněji s architekturou procesorů RISC-V.

Cílem bylo popsat návrh procesoru s jedním jádrem, který je vybaven 32 bitovou adresní sběrnici. Procesor disponující aritmetickologickou jednotkou, která umožňuje sčítání, odčítání a všechny základní operace booleovské algebry nad celými čísly. Procesor bude omezen pouze na neprivilegovaný instrukční soubor. Jednotlivé části návrhu procesoru budou otestovány simulací v prostředí Xilinx Vivado. Poté co bude procesor plně navržen, projde všemi simulacemi a úspěšnou syntézou, tak dojde k jeho nahrání na vývojovou desku Avnet ZedBoard. Po nahrání do FPGA na něm bude ověřena jeho funkčnost pomocí demonstračního programu, jenž otestuje procesor při ovládní vstupních a výstupních periférií.

Kapitola 3 Důležité body teorie návrhu procesorů na straně 15 seznámí čtenáře se základním dělením architektur počítačů a procesorů.

Kapitola 4 s názvem RISC-V na straně 22 se zabývá obsahem anglické specifikace architektury RISC verze pět z roku 2019 dostupné na webu riscv.org, v souladu s kterou je tento procesor navržen. Kapitola je rozdělena do sekcí podle logického dělení instrukčního souboru.

Kapitola 5 Návrh procesoru je rozdělena do sekcí tak, aby jejich pořadí korespondovalo s postupnými kroky návrhu částí procesoru.

Kapitola 6 Programy čtenáře nejprve seznámí s krátkým úvodem pro programování v jazyce symbolických adres. Dále se věnuje překladu zdrojových kódů a jejich nahrání do navrženého procesoru.

Všechny soubory návrhu a programy jsou dostupné v repositáři GitLabu¹ na adrese: <https://gitlab.tul.cz/jaroslav.korner/RISC-V/>

¹Pro přístup je nutné použít VPN do sítě TUL.

3 Důležité body teorie návrhu procesorů

3.1 Architektura procesoru

Teď již k samotnému návrhu procesoru, ale kde začít? Asi nejstěžejnějším rozhodnutím před tím, než člověk vůbec začne něco navrhovat, je rozhodnout se, jakou použije architekturu a instrukční sadu s ní spojenou. Za základní dělbu architektur lze považovat RISC a CISC.

3.1.1 CISC

Mezi známe zástupce rodiny CISC patří například: Motorola 6800, Intel 8080 (celá větev x86), Zilog Z80.

Hlavní myšlenkou této architektury je poskytnout programátorovi co největší množství instrukcí, ty mohou mít třeba i různou délku. Takový přístup měl nedocenitelný přínos pro programátory v nízko úrovněových jazycích. Základy této architektury byly však položeny v době, kdy takt procesorů neporážel vybavovací dobu operačních pamětí a tak nebyl problém provádět aritmetické operace nad daty uloženými přímo v paměti RAM. Tuto slabinu se dnes snaží dohnat asociativní paměť (cache).

Dnes mezi hlavní reprezentanty bez pochyby patří 32bitová x86 [3] od *Intelu* z něj odvozená architektura AMD64 [4], ke které *AMD* přidalo 64bitovou podporu.

Nevýhoda architektury x86 co se týče vlastního návrhu je v tom, že to Intel jen tak někomu nedovolí [5].

3.1.2 RISC

Z analýzy četnosti výskytu instrukcí provedené na půdě IBM vyšlo, že komplexní instrukce CISC procesorů se v kódu zas tak často nevyskytují. Tak v Berkeley přišli s konceptem architektury *RISC*. Jde o menší, lehčí a pružnější návrh, který se snažil začít s čistým štítem a osekát přebytečný křemík, tak aby vznikla vysoká účinnost na watt i za cenu menšího počtu provedených instrukcí na takt ve srovnání s architekturou CISC [6]. Navrhovaný procesor disponoval značným počtem registrů (běžně 32 u 32bitových procesorů) a pro přístup do paměti používal striktně instrukce **LOAD** a **STORE**. Další z klíčových technologií, na které RISC od začátku stavěl, bylo zřetěžené zpracování instrukcí.

Prvním z této rodiny byl MIPS od *MIPS Technologies*, který vznikl na univerzitě ve Stanfordu [7] jako výukový projekt vedený Johnem Hennessey. Ač jsou i tyto procesory vyráběny, tak se na trhu zdaleka neuchytily natolik jako *ARM*.

Architektura procesorů ARM byla vytvořena na Univerzitě v Cambridge [8]. Nevýhoda procesorů ARM je pro nás v tom, že ten kdo je chce vyrábět či navrhovat musí zaplatit tučnou licenci [9].

Jednou z mladších větví je *RISC-V*, který vznikl na Univerzitě v Californii, Berkeley pod vedením Davida Pattersona. Tato architektura je dnes pod open source licenci. Tam, kde ARM licencuje svá jádra pro výrobu či modifikaci, tak RISC-V volně nabízí instrukční sady, které můžete použít k vývoji vašeho procesoru [10]. Této architektuře je věnována stále větší pozornost i na poli velkých hráčů jako jsou: *Intel*, *AMD* či *NASA*.

Spoustu nových projektů vzniká právě nad touto architekturou: nejrychlejší RISC-V procesor [zde](#), první notebook s procesorem RISC-V [zde](#), Raspberry Pi klon [zde](#).

Právě z důvodu otevřené licence a aktuálnosti jsem se rozhodl použít pro svůj návrh procesoru architekturu RISC-V.

3.1.3 Současnost

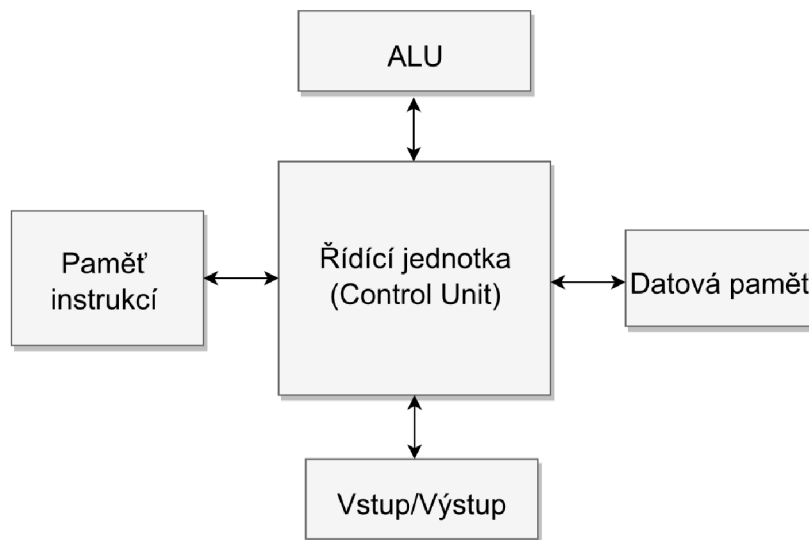
V dnešní době se rozdělení na CISC a RISC rozmazává. Procesory s architekturou CISC jsou vnitřně postavené na rozkladu instrukcí na mikrokód, který se svým vykonáváním již podobá operacím tak typickým pro architektury typu RISC. Naopak instrukční sada procesorů RISC je rozšiřována o instrukce (SIMD) pro práci s vektory a multimediální operace, které svými vlastnostmi splňují charakteristiku přístupu CISC.

3.2 Schéma počítače

Na procesory lze také nahlížet z pohledu jak pracují s pamětí. Existují dva směry přístupu, Von Neumanovo a Harvardské schéma počítače.

3.2.1 Harvardské schéma počítače

Harvardská architektura byla navržena Howardem Aikenem na Harvardské univerzitě ve třicátých letech dvacátého století. Na této architektuře byl postaven například počítač ENIAC. Vyznačuje se tím, že má oddělenou instrukční a datovou paměť [11].

Obrázek 3.1: Harvardské schéma (převzato z [12])

Mezi výhody, které tento přístup přináší, lze zařadit například:

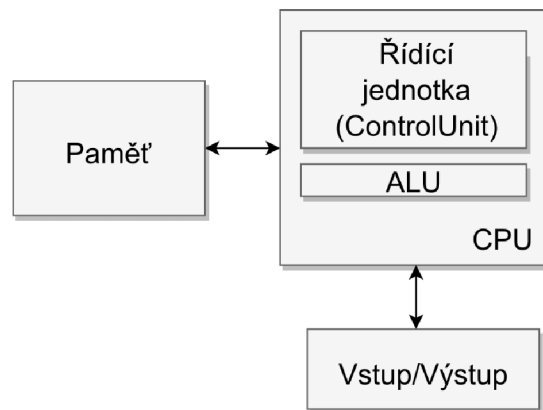
- Větší propustnost při komunikaci (najednou lze načítat z paměti jak data, tak i příští instrukci).
- Paměť může využívat různé technologie (instrukční PROM, datová RAM).
- Instrukční paměť je chráněna proti nechtěnému zápisu.

Mezi nevýhody patří:

- Nemožnost změnit program za běhu.
- Architektura může mít větší požadavky na paměť oproti Von Neumannově.
- Architektura má zvýšenou komplexitu návrhu přidanou sběrnici. [13]

3.2.2 Von Neumanovo schéma počítače

Svůj název schéma získalo podle autora přednášky „First Draft of a Report on the EDVAC“ Johna von Neumanna [14]. Jde o jednoduché schéma počítače, kdy jsou instrukce procesoru i data ke zpracování uložena v jedné paměti přístupované po společné sběrnici. Nelze tedy najednou načítat jak program tak data a sběrnice do operační paměti se stává úzkým místem. [15]

Obrázek 3.2: Von Neumannovo schéma (převzato z [12])

Návrh popisoval počítač skládající se z těchto částí:

- **Operační paměť** ukládá všechna data,
- **ALU** provádí aritmetické a logické operace,
- **Řídící jednotka** která určuje co se má v danou chvíli vykonávat,
- **Vstupní zařízení** slouží pro komunikaci s vnějším světem,
- **Výstupní zařízení** slouží pro komunikaci s vnějším světem.

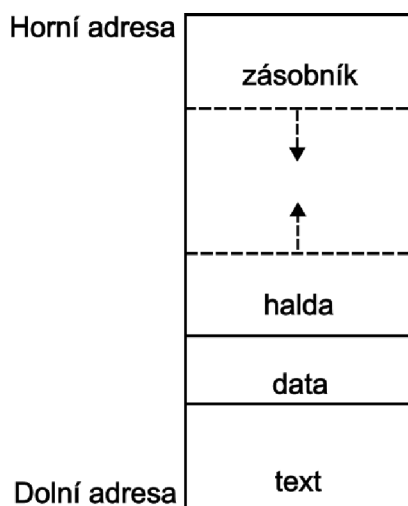
3.2.3 Současnost

V praxi mají počítače mezi procesorem a operační paměti ještě mezistupeň, kterým je asociativní paměť (cache, i ta je dnes víceúrovňová). Přístup do paměti je násobně pomalejší než vykonávání základních aritmetických operací na procesoru a tak do hry vstoupila výše zmíněná asociativní paměť, malá a rychlá paměť, která umožňuje zrychlení opakovaného přístupu na stejná data či instrukce (ty jsou vícekrát po sobě načítány zejména v cyklech). Asociativní paměť dnes bývá rozdělena na instrukční a datovou. Tak vzniká hybridní návrh. Procesor může nezávisle přistupovat ke svým instrukcím a datům (dokud jsou načtené v asociativní paměti), zatímco z procesoru ven vede do operační paměti jen jedna datová sběrnice [16].

3.3 Organizace paměti programu

Operační paměť v procesoru lze z pohledu spuštěné aplikace rozdělit na tyto části:

- **Zásobník** obsahuje lokální proměnné funkcí.
- **Halda** dynamicky¹ alokovaná paměť. Když data uložená v alokovaném prostoru již nejsou potřeba, tak tuto paměť musíme před dalším použitím uvolnit (dealokovat).
- **Data** je sekce ve kterém jsou uloženy globální konstanty programu.
- **Text** začíná od adresy 0, roste směrem nahoru. Je zde uložený program. Při spuštění počítače se čítač programu nastaví na nulu a program se začne vykonávat z této adresy, tedy v sekci text.

Obrázek 3.3: Segmenty paměti (překresleno podle [17])

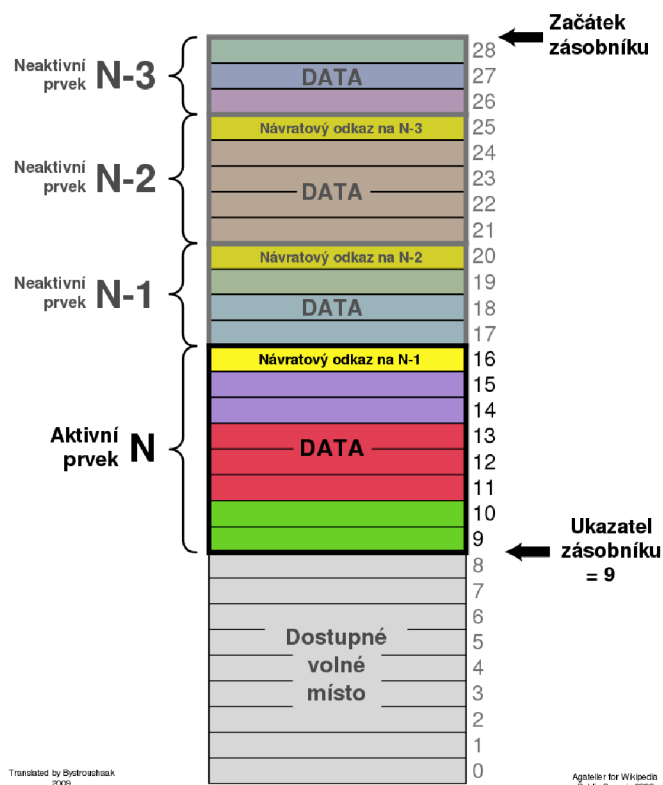
Na obrázku 3.3 je vyobrazeno jak jsou tyto segmenty paměti poskládány. Na nejnižší adrese začíná segmentem text, následují ji data a halda se zásobníkem, které se opticky dělí o jeden společný prostor. [17]

3.3.1 Zásobník

Segment zásobník (stack) začíná na konci adresního prostoru a roste ze shora dolů. Zásobník obsahuje jednotlivé rámce. Ukazatel na vrchol rámce se standardně ukládá do jednoho z registrů procesoru. Při volání funkce se vytvoří nový rámec o velikosti potřebné pro argumenty a lokální proměnné dané funkce (hodnota v registru sp se aktualizuje).

¹Název je přejat od slova dynamit, u toho taky nikdy nevíte jak velká ta díra bude dokud to nevybouchne.

Tento paměťový prostor bývá standardně pro aplikace omezen a tak se velké datové struktury alokují na haldu (heap). Nejvyšším omezením zásobníku může být hranice oblasti **text** ve které je uložen program. Další zápis do zásobníku by vedl k tomu, že by se přepsal spouštěný program a aplikace by již nemohla zaručit své správné vykonání. Tento problém se při detekování běžně označuje za „stack overflow“. [18]

Obrázek 3.4: Zásobník (převzato z [19])

Na obrázku 3.4 je vyobrazená sekce zásobník. Velké „N“ značí lokální kontext běžící funkce, „N-1“ je předchozí rámec, ze kterého byla tato funkce zavolána. Řádky značí jednotlivé proměnné délky výchozího slova systému. První řádek rámce obsahuje návratovou adresu do programu předchozí funkce.

3.4 Jazyk pro popis hardware

Jazyk VHDL (Very High Speed Integrated Circuit Hardware Description Language) poskytuje návrhářům hardware vyšší úroveň abstrakce než je tomu v metodologii návrhu přes booleovské rovnice a pravdivostní tabulky, ze kterých vzniká schema obvodu, nebo intuitivní schématický návrh s použitím obvodů SSI. To umožňuje díky tomu že vznikl právě za účelem popisu chování integrovaných obvodů. Za tímto jazykem popisující hardware stojí Ministerstvo obrany USA a stal se standardem IEEE. Jeho syntaxe vychází z jazyka ADA. Jde o jazyk silně typový, který vyžaduje použití konverzních funkcí pokaždé když se mění typ signálu.

Specifikace RISC-V slovně a za pomoci tabulek s kódy operací a vzory instrukcí formalizuje vlastnosti architektury. Díky vlastnostem jazyka VHDL je možné přeložit tuto textovou předlohu do kódu popisujících návrh procesoru.

3.4.1 Strukturní vs behaviorální popis

Čistě behaviorální popis může krok za krokem popisovat co se má vykonávat při jednotlivých instrukcích. Takovýto postup může být pro člověka čitelnější a jednodušší na tvorbu, jelikož přímo koresponduje s formulací významu instrukcí ve specifikaci a veškerá zákoutí návrhu potřebná pro pochopení funkce daných instrukcí jsou na jednom místě v programu.

Nevýhoda takového návrhu je však v menší modularitě, ze které plyne náročnější testování a simulace (test bench). Do budoucna je v plánu rozšířit návrh procesoru RISC-V o zřetězené zpracování instrukcí. To by však bylo v takovém přístupu velmi náročné.

Zvolil jsem si proto cestu kombinace strukturního a behaviorálního popisu. Práce je tak rozdělena do souborů podle jednotlivých logických celků. To umožňuje opakovaného použití HW (entit) na více místech v návrhu. Testování těchto dílčích částí je teoreticky mnohem snazší, protože například ALU nebo dekodér instrukcí je jedním z bloků návrhu. ALU je tedy možné instancovat zvlášť a otestovat ji podle specifikace chování aritmetiky celých čísel (integer) pro sčítání a odčítání, podobně otestujeme i funkce booleovské algebry. Tyto nezávislé (unit) testy poskytují návrhářovi důvěru v jednotlivé kusy návrh zatímco z nich skládá větší funkční celky.

4 RISC-V

Při návrhu procesoru jsem postupoval podle anglické specifikace a tak většina informací k architektuře procesoru (jako je například význam a formát instrukcí, adresování paměti, skoky v programu a další) je překladem specifikace RISC-V a to verze *riscv-spec-20191213* [20].

Ta určuje několik RISC-V ISA základů, které operují nad datovým typem integer, ale liší se šířkou registrů a datové sběrnice. Přehled je znázorněn v tabulce 4.1.

Tabulka 4.1: Základní ISA RISC-V

Rozšíření	Bitovost	Datový typ
RV32I	32 bitů	integer
RV64I	64 bitů	integer
RV128I	128 bitů	integer

Jsou zde také definovány i rozšíření ISA, tabulka 4.2, která lze libovolně kombinovat, podle požadovaných vlastností výsledného procesoru.

Tabulka 4.2: Rozšíření ISA

Rozšíření	Anglicky	Česky
M	Multiplication and Division	Násobení a dělení
A	Atomic instructions	Atomické instrukce
F	Single-Precision Floating-Point	Floating-Point základní přesnost
D	Double-Precision Floating-Point	Floating-Point dvojitá přesnost
Q	Quad-Precision Floating-Point	Floating-Point čtyřnásobná přesnost
C	Compressed	Komprimovaná (16-bitová)

4.1 RV32I

Tento procesor implementuje instrukční sadu RISC-V32I. Jde o nejzákladnější podmnožinu operací na 32bitovém celočíselném procesoru RISC-V. Má 40 instrukcí (jejichž přehled je uveden v na obrázku 4.1), ale při jednodušší implementaci lze popsat

instrukci ECALL/EBREAK¹ pouze jedinou instrukcí SYSTEM. Instrukci FENCE² lze implementovat jako instrukci NOP, za cenu ztráty podpory více vláknových aplikací. Tím se sníží rozsah instrukční sady na pouhých 38 instrukcí. Programově lze na této ISA emulovat všechny ostatní rozšíření kromě A (atomických instrukcí).

imm[31:12]				rd	0110111	LUI	
imm[31:12]				rd	0010111	AUIPC	
imm[20 10:1 11 19:12]				rd	1101111	JAL	
imm[11:0]		rs1	000	rd	1100111	JALR	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	000	imm[4:1 11]	1100011	BEQ	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	001	imm[4:1 11]	1100011	BNE	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	100	imm[4:1 11]	1100011	BLT	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	101	imm[4:1 11]	1100011	BGE	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	110	imm[4:1 11]	1100011	BLTU	
imm[12 10:5]	rs2	rs1	111	imm[4:1 11]	1100011	BGEU	
imm[11:0]		rs1	000	rd	0000011	LB	
imm[11:0]		rs1	001	rd	0000011	LH	
imm[11:0]		rs1	010	rd	0000011	LW	
imm[11:0]		rs1	100	rd	0000011	LBU	
imm[11:0]		rs1	101	rd	0000011	LHU	
imm[11:5]	rs2	rs1	000	imm[4:0]	0100011	SB	
imm[11:5]	rs2	rs1	001	imm[4:0]	0100011	SH	
imm[11:5]	rs2	rs1	010	imm[4:0]	0100011	SW	
imm[11:0]		rs1	000	rd	0010011	ADDI	
imm[11:0]		rs1	010	rd	0010011	SLTI	
imm[11:0]		rs1	011	rd	0010011	SLTIU	
imm[11:0]		rs1	100	rd	0010011	XORI	
imm[11:0]		rs1	110	rd	0010011	ORI	
imm[11:0]		rs1	111	rd	0010011	ANDI	
0000000	shamt	rs1	001	rd	0010011	SLLI	
0000000	shamt	rs1	101	rd	0010011	SRLI	
0100000	shamt	rs1	101	rd	0010011	SRAI	
0000000	rs2	rs1	000	rd	0110011	ADD	
0100000	rs2	rs1	000	rd	0110011	SUB	
0000000	rs2	rs1	001	rd	0110011	SLL	
0000000	rs2	rs1	010	rd	0110011	SLT	
0000000	rs2	rs1	011	rd	0110011	SLTU	
0000000	rs2	rs1	100	rd	0110011	XOR	
0000000	rs2	rs1	101	rd	0110011	SRL	
0100000	rs2	rs1	101	rd	0110011	SRA	
0000000	rs2	rs1	110	rd	0110011	OR	
0000000	rs2	rs1	111	rd	0110011	AND	
fm	pred	succ	rs1	000	rd	0001111	FENCE
000000000000		00000	000	00000	1110011	ECALL	
000000000001		00000	000	00000	1110011	EBREAK	

Obrázek 4.1: Instrukce ISA RV32I (převzato z [20])

¹Instrukce pro exception-call, tedy softwarová přerušení.

²Synchronizace zápisu do paměti a propsání z asociativní paměti do RAM.

4.2 Registry

V tabulce 4.3 jsou popsány všechny adresovatelné registry základní neprivilegované ISA. Architektura RV32I má 32 celočíselných registrů, každý 32 bitů široký, tedy $XLEN=32$ ³. Registr x0 je pevně zapojen všemi svými bity na 0. Obecné registry x1–x31 obsahují hodnoty, které různé instrukce interpretují jako:

- kolekci booleovských hodnot,
- dvojkový doplněk (znaménková binární celá čísla),
- bezznaménková binární celá čísla.

Tabulka 4.3: Registry a jejich symbolických pojmenování (převzato z [21])

Název registru	Symbolický název	Popis	Ukládá
x0	zero	Vždy nula	
x1	ra	Návratová adresa	Volající
x2	sp	Ukazatel na stack	Volaný
x3	gp	Globální ukazatel	
x4	tp	Ukazatel na vlákno	
x5	t0	Dočasný / alternativní návratová adresa	Volající
x6–7	t1–2	Dočasný	Volající
x8	s0/fp	Ukládaný / ukazatel rámce	Volaný
x9	s1	Ukládaný	Volaný
x10–11	a0–1	Argument funkce / návratová hodnota	Volající
x12–17	a2–7	Argument funkce	Volající
x18–27	s2–11	Ukládaný	Volaný
x28–31	t3–6	Dočasný	Volající

ISA nespecifikuje který registr musí být použit jako sp ⁴ nebo ra ⁵. Mezi osvědčené postupy však patří využívat registr x1 jako návratovou adresu (alternativně x5). Stejně tak registr x2 běžně slouží jako ukazatel na zásobník. Tabulka 4.3 obsahuje přehled symbolických názvů registrů. Lze je použít při programování v jazyce symbolických adres (assembler), pro tvorbu přehlednějšího kódu a kvalitní překladáč provede jejich přeložení na index registru. Tabulka 4.3 též obsahuje sloupeček „Ukládá“, který značí kdo je zodpovědný za ukládání obsahuje registrů na zásobník a jejich obnovení, před návratem z funkce.

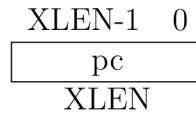
³Terním XLEN značí šířku integerového registru.

⁴sp - stack pointer, ukazatel na zásobník

⁵ra - return address, návratová adresa z funkce

ISA definuje ještě jeden registr pc^6 , který obsahuje adresu aktuální instrukce, zobrazený v tabulce 4.4.

Tabulka 4.4: Registr čítače programu (převzato z [20])

4.3 Kódování instrukcí

ISA RV32I specifikuje čtyři základní instrukční formáty (R/I/S/U), tabulka 4.5. Všechny instrukce mají fixní délku 32 bitů a musí být zarovnány na 4 bajty. Pokud při skocích v programu adresa následující instrukce není zarovnána na 4 bajty, IALIGN=32 (bitů)⁷, je generovaná výjimka „instruction-address-misaligned“. Při dekódování instrukce jejíž opcode nedává smysl je vyvolána výjimka „illegal-instruction“.

Tabulka 4.5: Formát kódování instrukcí (převzato z [20])

	31	25	24	20	19	15	14	12	11	7	6	0	
	func7		rs2		rs1		func3		rd		opcode		R-typ
	imm[11:0]				rs1		func3		rd		opcode		I-typ
	imm[11:5]		rs2		rs1		func3		imm[4:0]		opcode		S-typ
	imm[31:12]								rd		opcode		U-typ

Jednotlivé typy instrukcí v tabulce 4.5 nesou své jméno podle:

- **R-typ** je podle anglického slova **register** (registr),
- **I-typ** je od slova **immediate** (okamžitý),
- **S-typ** je od slova **store** (ukládat),
- **U-typ** je od slova **upper** (horní) a používá se u instrukcí s 20 bitovými konstantami.

⁶pc - program counter, neboli čítač programu

⁷Termín IALIGN (měřeno v bitech) používáme k odkazu na omezení zarovnání instrukce adresy, které implementace vynucuje. IALIGN je 32 bitů v základním ISA.

Z tabulky 4.5 je dále patrné, že instrukce ihned (immediate) se vykonávají s jedním registrem (rs) a hodnotou uloženou přímo v kódu programu (konstantou), výsledek se uloží do cílového registru (rd). Naproti tomu registrové instrukce mají dva operandy uložené ve zdrojových registrech rs1 a rs2, výsledek operace se opět ukládá do registru rd. Pozice operandů rs1, rs2 a rd se napříč formáty neliší, což umožňuje jednoduché dekódování instrukcí.

Immediate operandy jsou vždy nejprve znaménkově rozšířeny na délku 32bitů. V tabulce 4.5 je imm argument uveden s rozsahem bitů v hranatých závorkách. Například imm[11:0] znamená, že se jedná o 12 bitovou hodnotu, která je znaménkově rozšířena na 32 bitů. Znaménkové rozšíření je jedna z nejdůležitějších operací na okamžitých instrukcích. V RISC-V je znaménkový bit pro všechny okamžité hodnoty vždy uložen v 31 bitu instrukce, aby znaménkové rozšíření mohlo probíhat paralelně s dekódováním instrukce.

4.3.1 Kódování okamžitých instrukcí

Základní čtyři formáty kódování instrukcí lze rozšířit ještě o formáty (B/J) podle toho jak pracují s okamžitou hodnotou, tabulka 4.6.

Tabulka 4.6: Formát kódování immediate operací (převzato z [20])

31	30	25	24	21	20	19	15	14	12	11	8	7	6	0		
func7			rs2			rs1		func3		rd			opcode		R-typ	
imm[11:0]						rs1		func3		rd			opcode		I-typ	
imm[11:5]			rs2			rs1		func3		imm[4:0]			opcode		S-typ	
imm[12]		imm[10:5]			rs2			rs1		func3		imm[4:1]	imm[11]		opcode	B-typ
imm[31:12]										rd			opcode		U-typ	
imm[20]		imm[10:1]			imm[11]		imm[19:12]			rd			opcode		J-typ	

Jediný rozdíl mezi formáty S a B je v tom, že 12bitové pole bitů okamžité hodnoty se používá k zakódování větvení v násobcích 2 v B formátu. Místo toho, aby se všechny bity v okamžitém kódování instrukce posunuly vlevo o jeden bit v hardwaru, jak je obvyklé, zůstávají střední bity (imm[10:1]) a znaménkový bit na pevných pozicích, zatímco nejnižší bit ve formátu S (inst[7]) kóduje bit vyššího řádu ve formátu B.

Podobně jediný rozdíl mezi formáty U a J je v tom, že 20bitové pole bitů okamžité hodnoty se posune vlevo o 12 bitů, aby vytvořilo konstantu u typu U a o 1 bit, aby vytvořilo konstantu typu J. Umístění instrukčních bitů okamžité hodnoty v U a J formátech je vybráno tak, aby se maximalizoval překryv s ostatními formáty a mezi sebou.

Tabulka 4.7 ukazuje okamžité hodnoty vytvořené ze všech základních instrukčních formátů a je označena tak, aby ukázala, který bit instrukce (inst[y]) produkuje jaký bit okamžité hodnoty. Například okamžitá hodnota pro formát I je vytvořena z inst[31:20], zatímco okamžitá hodnota pro formát S je vytvořena z inst[31:25] a inst[11:7].

Tabulka 4.7: Znaménkové rozšíření immediate instrukcí (převzato z [20])

31	30	20	19	12	11	10	5	4	1	0			
– inst[31] –					inst[30:25]			inst[24:21]		inst[20]	I-okamžité		
– inst[31] –					inst[30:25]			inst[11:8]		inst[7]	S-okamžité		
– inst[31] –					inst[7]	inst[30:25]		inst[11:8]		0	B-okamžité		
inst[31]	inst[30:20]		inst[19:12]		– 0 –						U-okamžité		
– inst[31] –					inst[19:12]		inst[20]	inst[30:25]		inst[24:21]		0	J-okamžité

4.4 Instrukce celočíselných operací

Základní aritmeticko-logické operace jsou rozdělené do dvou prakticky totožných skupin: registrových (registr) a bezprostředních/okamžitých (immediate).

Bezprostřední operace (immediate) jsou operace, které provádíme nad jedním registrem a konstantou (register-immediate), a jsou zakódovány pomocí formátu typu I. Patří sem například instrukce: **ADDI**, **SLTI**, **SLTIU**, **XORI**, **ORI**, **ANDI**, **SLLI**, **SRLI**, **SRAI**.

Tabulka 4.8: Registrové operace (převzato z [20])

31	25	24	20	19	15	14		12	11	7	6	0
func7		rs2		rs1		func3			rd		opcode	
7		5		5		3			5		7	
0000000		src2		src1		ADD/SLT/SLTU			dest		OP	
0000000		src2		src1		AND/OR/XOR			dest		OP	
0000000		src2		src1		SLL/SRL			dest		OP	
0100000		src2		src1		SUB/SRA			dest		OP	

Registrové operace (register) jsou operace, které provádíme nad dvěma registry (register-register), a jsou zakódovány pomocí formátu typu R, tabulka 4.8. Patří sem například instrukce: **ADD**, **SUB**, **SLL**, **SLT**, **SLTU**, **XOR**, **SRL**, **SRA**, **OR**, **AND**.

Operace načítají operandy z registrů rs1 a rs2 a zápis výsledku do registru rd. Položky funct7 a funct3 vybírají typ operace, bližší přehled hodnot které nabývají naleznete na obrázku 4.1.

ADD[I]⁸ přičte rs2, nebo ve variantě I znaménkově rozšířenou (sign-extended) 12bitovou konstantu k hodnotě v registru rs1. Přetečení je ignorováno a výsledek (dolních XLEN bitů) je uložen do registru rd.

SUB provede odečtení hodnoty v registru rs2 od hodnoty v registru rs1 (rs1 - rs2). Přetečení je ignorováno a výsledek (dolních XLEN bitů) je uložen do registru rd.

SLT[I] (znaménkové) a **SLT[I]U**^{9 10} (bezznaménkové) porovnání hodnoty (set less than immediate). Pokud hodnota v registru rs1 < rs2 (nebo imm), tak se do registru rd zapíše 1, jinak 0.

AND[I], **OR[I]**, a **XOR[I]** provádí bitové logické operace.

SLL[I] je logický posun doleva (nuly jsou posunuty do nižších bitů).

SRL[I] je logický posun doprava (nuly jsou posunuty do horních bitů).

SRA[I] je aritmetický posun doprava (původní znaménkový bit je zkopírován do vyprázdňených horních bitů).

4.4.1 Přetečení při aritmetických operacích

Součástí základní sady instrukcí není speciální podpora instrukcí pro kontrolu přetečení. Pro obecný znaménkový součet jsou po součtu vyžadovány tři další instrukce, využívající pozorování, že součet by měl být menší než jeden z operandů, pokud je druhý operand záporný, ukázka kódu 1.

```
add t0, t1, t2
slti t3, t2, 0
slt t4, t0, t1
bne t3, t4, overflow
```

Listing 1: Kontrola přetečení u obecného znaménkového součtu

⁸ADDI rd, rs1, 0 je použito pro přesun hodnoty z registru rs1 do registru rd (assemblerovská pseudoinstrukce MV rd, rs1).

⁹SLTU rd, x0, rs2, nastaví rd na 1, pokud rs2 není rovno nule, jinak nastaví rd na nulu (assemblerovská pseudoinstrukce SLTZ rd, rs).

¹⁰SLTIU rd, rs1, 1 nastaví rd na 1, pokud rs1 je rovno nule, jinak nastaví rd na nulu (assemblerovská pseudoinstrukce SEQZ rd, rs).

4.4.2 NOP

Nedělám nic, ale dělám to dobře.

(True — Linux manual page [22])

Instrukce **NOP** nezmění žádný architektonicky viditelný stav, kromě posunu pc a inkrementace všech příslušných počítadel výkonu. Jde o takzvanou pseudoinstrukci a pro její zakódování použito například `ADDI x0, x0, 0`.

4.5 Instrukce pro práci s pamětí

Processor disponuje těmito instrukce pro načítání a ukládání hodnot: **LUI**, **LB**, **LH**, **LW**, **LBU**, **LHU**, **SB**, **SH**, **SW**.

RISC-V má pro všechny přístupy do paměti jediný bajtově adresovatelný adresní prostor velikosti 2^{XLEN} bajtů. Paměť lze rozdělit do elementárních celků:

- **halfword** (půl slovo) je 16 bitů (2 bajty),
- **word** (slovo) paměti je definováno jako 32 bitů (4 bajty),
- **doubleword** (dvojslovo) je 64 bitů (8 bajtů),
- **quadword** (čtyř slovo) je 128 bitů (16 bajtů).

Instrukce přístupu do paměti podrobněji:

- **LW** načte 32-bitovou hodnotu z paměti do registru rd.
- **LH** načte 16-bitovou hodnotu z paměti, poté ji rozšíří na 32 bitů a uloží do registru rd.
- **LHU** (Load halfword unsigned) načte 16-bitovou hodnotu z paměti, poté ji rozšíří na 32 bitů nulami a uloží do registru rd.
- **LB** a **LBU** (Load byte unsigned) jsou analogicky definovány pro 8-bitové hodnoty.
- **SW**, **SH** a **SB** uloží 32-bitové, 16-bitové a 8-bitové hodnoty z nižších bitů registru rs2 do paměti.

LUI (load upper immediate) nepracuje přímo s pamětí, ale používá se k vytvoření 32-bitových konstant a využívá formát U. **LUI** umístí hodnotu U-okamžitá do horních 20 bitů cílového registru rd, jehož nejnižších 12 bitů vyplní nulami.

4.6 Čítač programu a instrukce skoku

RV32I poskytuje dva typy instrukcí pro předání řízení:

- nepodmíněné skoky,
- podmíněné skoky.

Instrukce pro práci s registrem čítače instrukcí: **AUIPC**, **JAL**, **JALR**, **BEQ**, **BNE**, **BLT**, **BGE**, **BLTU**, **BGEU**.

4.6.1 Nepodmíněné skoky

Všechny nepodmíněné skoky používají adresování relativní k registru pc.

AUIPC (add upper immediate to pc) se používá k vytvoření adresy relativní k registru pc a používá formát U. **AUIPC** vytvoří 32-bitový offset z 20-bitové U-okamžité hodnoty, kde se vyplní nejnižší 12 bitů nulami. Pak se přičte tento offset k adrese instrukce **AUIPC** a výsledek uloží do registru rd.

JAL¹¹ (jump and link) instrukce používá formát J, kde J-okamžitá hodnota zakóduje znaménkový offset v násobcích 2 bajtů. Offset je rozšířen na 32 bitů a přičten k adrese instrukce **JAL**. Výsledná adresa je cílem skoku. **JAL** uloží adresu instrukce následující po skoku (pc+4) do registru rd. Standardní softwarová konvence volání používá x1 jako registr pro návratovou adresu.

JALR (jump and link register) je instrukce skoku na adresu z registru, která používá kódování typu I. Cílová adresa se získá přičtením znaménkově rozšířeného 12bitové I-okamžité hodnoty k registru rs1, poté se nejnižší bit výsledku nastaví na nulu. Adresa instrukce následující po skoku (pc+4) se zapíše do registru rd. Registr x0 lze použít jako cíl, pokud výsledek není vyžadován.

Když je instrukce **JALR** použita s bází rs1=x0, může být použita k implementaci jedno instrukčního volání podprogramu z nejnižších 2 KiB nebo nejvyšších 2 KiB adresního prostoru odkudkoli z programu, což lze použít k implementaci rychlého volání malých funkcí.

Instrukce **JALR** byla definována tak, aby umožnila dvou instrukční sekvenci, která skočí kamkoli v 32bitovém absolutním adresním rozsahu. Instrukce **LUI** nejprve může načíst rs1 s horními 20 bity cílové adresy, poté **JALR** může přidat dolní bity. Podobně instrukce **AUIPC** následovaná **JALR** může skočit kamkoli v 32bitovém relativním adresním rozsahu.

JAL a **JALR** instrukce vygenerují výjimku (instruction-address-misaligned), pokud cílová adresa není zarovnána na hranici čtyřbajtového bloku.

¹¹Čistě nepodmíněné skoky (pseudoinstrukce assembleru J) jsou zakódovány jako **JAL** s rd = x0.

4.6.2 Podmíněné skoky

Všechny instrukce větvení používají formát instrukce B. 12-bitová B-okamžitá hodnota obsahuje znaménkový posun v násobcích 2 bajtů. Posun je znaménkově rozšířen a přičten k adrese instrukce větvení, aby se získala cílová adresa. Rozsah podmíněného větvení je ± 4 KiB.

Instrukce větvení porovnávají dva registry. Jejich výčet je následující:

- **BEQ** větví kód pokud registry rs1 a rs2 mají stejnou hodnotu.
- **BNE** větví kód pokud registry rs1 a rs2 mají různou hodnotu.
- **BLT** a **BLTU** větví kód, pokud je rs1 menší než rs2, používají se příslušná znaménková porovnání.
- **BGE** a **BGEU** větví kód, pokud je rs1 větší nebo rovno rs2, používají se příslušná znaménková porovnání¹².

Podmíněné skoky vygenerují výjimku (instruction-address-misaligned), pokud cílová adresa není zarovnána na hranici čtyřbajtového bloku a podmínka skoku je splněna. Pokud podmínka skoku není splněna, výjimka se nevyvolá.

¹²**BGT**, **BGTU**, **BLE** a **BLEU** lze syntetizovat prohazováním operandů instrukcí **BLT**, **BLTU**, **BGE** a **BGEU**.

5 Návrh procesoru

Pro procesor jsem založil nový projekt v IDE Vivado. Všechny soubory jsou psány v revizi jazyka VHDL z roku 2008. Procesor se měl skládat z několika menších bloků návrhu a bylo potřeba mezi nimi sdílet definice typů, konstant a funkcí. Za tímto účelem jsem vytvořil balíček `JKRiscV_types`. Ten je do dílčích souborů vkládán příkazem: `use work.JKRiscV_types.all;`

Výhoda tohoto přístupu je v tom, že definice všech konstant popisující architekturu procesoru (například `XLEN`) jsou na jednom místě.

5.1 Balíček `JKRiscV_types`

Balíček `JKRiscV_types` definuje konstanty potřebné k návrhu procesoru. Patří mezi ně třeba definice `true` a `false`.

`True` (pravda) je v mé implementaci RISC-V32i reprezentována jako 1 (tedy `31x'0' & '1'`). `False` (lež) je reprezentována jako 0 (tedy `32x'0'`).

Balíček `JKRiscV_types` definuje proměnné:

- `JKRiscV_true` jako `to_signed(1, 2)`, tedy: „01“
- `JKRiscV_false` jako `to_signed(0, 2)`, tedy: „00“

Při použití ve VHDL kódu je potřeba tyto konstanty znaménkově rozšířit na požadovanou délku výsledku příkazem:

```
result_signed := resize(JKRiscV_true, result_signed'length)
```

Výhoda toho zápisu je v tom, že popisuje konstanty `true` a `false` pro všechny ISA základy bez ohledu na to jak mají dlouhé registry.

V balíčku `JKRiscV_types` jsou též definovány výčtové datové typy (jejich definice je uvedena v kódu 2 pro:

- stav procesoru, blíže v kapitole 5.7,
- `opcode`, který určuje kód operace, podrobnosti jsou uvedeny v kapitole 4.1 na obrázku 4.1,
- `funct_3`, který slouží pro jemnější rozdělení jednotlivých operací a dále se dělí podle typu na ALU, paměť (`memory`) a operace skoku (`branch`),
- `alufunc` slouží pro nastavení funkcí, jež bude vykonávat ALU.


```

type t_ENCODING is (R_TYPE, I_TYPE, S_TYPE, B_TYPE, U_TYPE, J_TYPE,
↪  ERROR);

type t_OPCODE is (LUI_INST, AUIPC_INST, JAL_INST, JALR_INST,
↪  FENCE_INST, ECALL_BREAK_INST, BRANCH, LOAD, STORE, IMMEDIATE,
↪  REGISTR, ERROR);

type t_FUNCT_3_ALU is (ARIT_0, SLT_0, SLTU_0, XOR_0, OR_0, AND_0,
↪  SLL_0, SR_0, ERR_0);

type t_FUNCT_3_MEMORY is (BYTE_0, HALF_0, WORD_0, UBYTE_0, UHALF_0,
↪  ERR_0);

type t_FUNCT_3_BRANCH is (BEQ_0, BNE_0, BLT_0, BGE_0, BLTU_0,
↪  BGEU_0, ERR_0);

type t_ALUFUNC is (ADD_F, SUB_F, SLL_F, SLT_F, SLTU_F, XOR_F, SRL_F,
↪  SRA_F, OR_F, AND_F, ERR_F);

```

Listing 2: Přehled výčtových typů

Balíček dále předepisuje funkce potřebné pro práci procesoru, jako jsou konverze z datových typů `std_logic_vector` na příslušný výčtový typ a naopak. Jednoduchý enkodér pro tvorbu instrukcí vhodný pro testování částečného návrhu procesoru. Balíček implementuje také umístěné funkce generující řídicí signály procesoru. Jejich společnou vlastností je že za argument přijímají `opcode` a další signály. Řídicí signály určují zda se bude zapisovat do registru, do kterých bajtů paměti se bude ukládat hodnota, nebo zda se jedná o validní adresu při přístupu do paměti.

5.2 Dekodér instrukcí

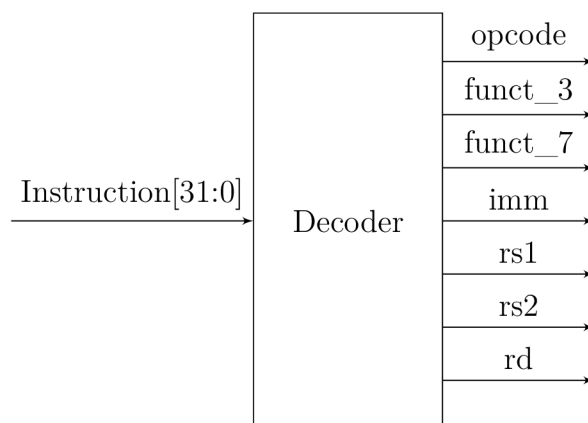
Pro zvýšení čitelnosti kódu dekodér instrukcí nemá na svém výstupu pouze rozkouskovanou instrukci do příslušných signálů, ale překládá je na výčtový datový typ. Díky tomu je dále v kódu možné referovat k jednotlivým instrukcím slovními názvem a nikoli pouze posloupností nul a jedniček. Schéma dekodéru se nachází v příloze A.4, dekodér je popsán v souboru `instruction_parser.vhd`.

V dekodéru se rozšiřuje signál `imm`¹ na délku 32 bitů. To z jakých bitů signálu a zda znaménkově nebo o doplnění nulami určuje typ instrukce (`t_encoding` výňatek z kódu 2), blíže v kapitole 4.3.

Vznikají zde signály `opcode`, `funct_3`², `funct_7`, `rd`, `rs1`, `rs2`. Jejich umístění v instrukci a hodnoty odpovídají přehledu instrukcí v obrázku 4.1. Zjednodušená

¹Zkratka `imm` z anglického `immediate` (okamžitý).

²Písmeno „O“ na konci zástupců výčtového typu `funct_3` značí zkratku slova operace.

Obrázek 5.1: Blokové schéma dekodéru instrukcí

reprezentace dekodéru je vyobrazena v blokovém schéma 5.1.

Dekodér se skládá z 49 LUTů.

5.3 Registry procesoru

Registry procesoru jsou realizované jako pole délky 32 bázového typu `std_logic_vector(C_DATA_WIDTH - 1 downto 0)`. Registr na indexu 0 je trvale připojen na nulu. Registrové pole má latenci přístupu 1 takt a jeho výstupy nevedou přes další registr. Na výstupu z registrového pole je pro každou adresu (rs1, rs2) jeden velký multiplexer (proto tento návrh také spotřebová značně velké množství F7 a F8 multiplexerů). Entita je popsána v souboru `registers.vhd`.

Tabulka 5.1: Využití prostředku FPGA pro registry

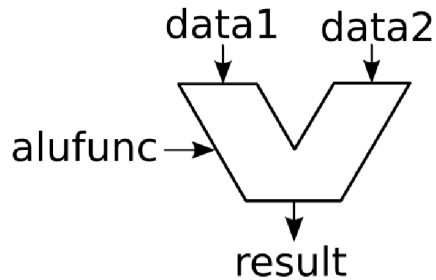
Název	Slice LUTs	Slice Registers	F7 Muxes	F8 Muxes
registry	749	992	256	70

Povšimněte si že sloupec v tabulce 5.1 sloupec registry přesně odpovídá 31 (jeden registr je připojený na nuly) registrům po 32 bitech, $32 * 31 = 992$.

Registry bylo možné navrhnout jako dvojici DP BRAM (dvou portová bloková paměť), ale registrové pole je poměrně malé a tak jsem zvolil implementaci ze slice registrů (kterých je na technologii FPGA více než dost).

5.4 Aritmeticko-logická jednotka

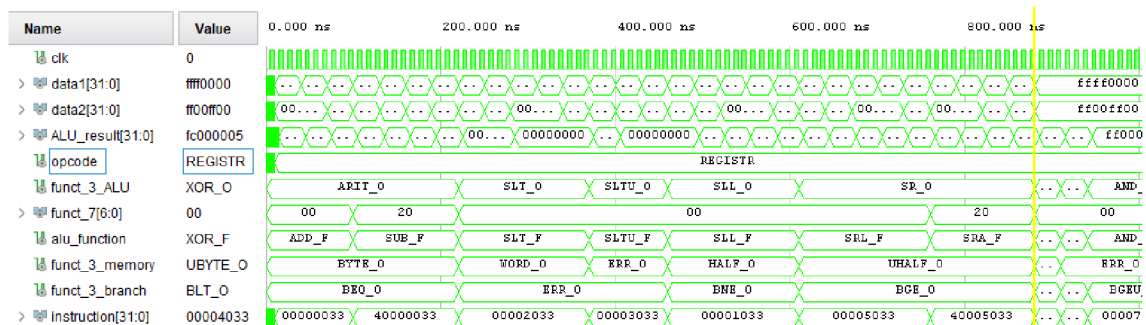
ALU je tvořena sekvenčním příkaz case, který vede na paralelní výpočet jednotlivých funkcí, jejichž výsledek se vybírá na multiplexeru podle opcode. Entita ALU v souboru ALU.vhd má nepovinný generický parametr C_OUTPUT_REG, jenž slouží k výběru zda se má na výstup z jednotky připojit registr. V obrázku 5.2 je znázorněno blokové schéma ALU s připojenými signály.

Obrázek 5.2: Blokové schéma ALU (převzato z [23])

5.4.1 Testování aritmetiko logické jednotky

V souboru tb_ALU_control.vhd je obsažná simulace testující funkci ALU a jejího řízení.

Obrázek 5.3: Úspěšná simulace ALU

V simulaci se testují operace sčítání, odčítání, bitový posun, rotace, porovnání a operace booleovské algebry.

V obrázku 5.3 je uveden záznam signálů ze simulace v prostředí Vivado. Simulace využívá příkazu `assert` pro porovnání očekávané hodnoty a té vypočtené v ALU. Při zaznamenání neshody se do konzole vypíše chybové hlášení.

5.4.2 Využití prostředků na FPGA

V přílohách je uvedeno schéma ALU A.2, tak jak jej vygenerovalo IDE Vivado podle popisu VHDL kódu.

Tabulka 5.2: Využití prostředku FPGA pro ALU

Název	Slice LUTs	F7 Muxes	DSP
ALU	442	26	0

Syntéza nepřidělila návrhu žádné DSP³ bloky, jelikož pracuje nad kratšími slovy než je 32 bitů. Další z důvodů je že pro sčítání a logické operace její použití není tolik přínosné, jako tomu je například u násobení. Instrukci násobení tento procesor ale neimplementuje.

5.5 Čítač instrukcí

Obvod čítače instrukcí drží hodnotu adresy paměti, kde se nachází aktuální instrukce. Při přechodu na další instrukci se k hodnotě v registru přičte $+4$ ⁴. Když se má vykonat skok na instrukci, tak se nepřičítá čtyři, ale dojde k přičtení buď hodnoty `imm`, nebo se do registru uloží výsledek z ALU. Entita je popsána v souboru `PC_driver.vhd`.

Obvod je vybaven detektorem nezarovnaných adres, pokud takový stav nastane, nastaví signál `pc_error <= '1'`. Tabulka využití HW prostředků FPGA 5.3.

Tabulka 5.3: Využití prostředku FPGA pro čítač instrukcí

Název	Slice LUTs	Slice Registers
čítač instrukcí	20	32

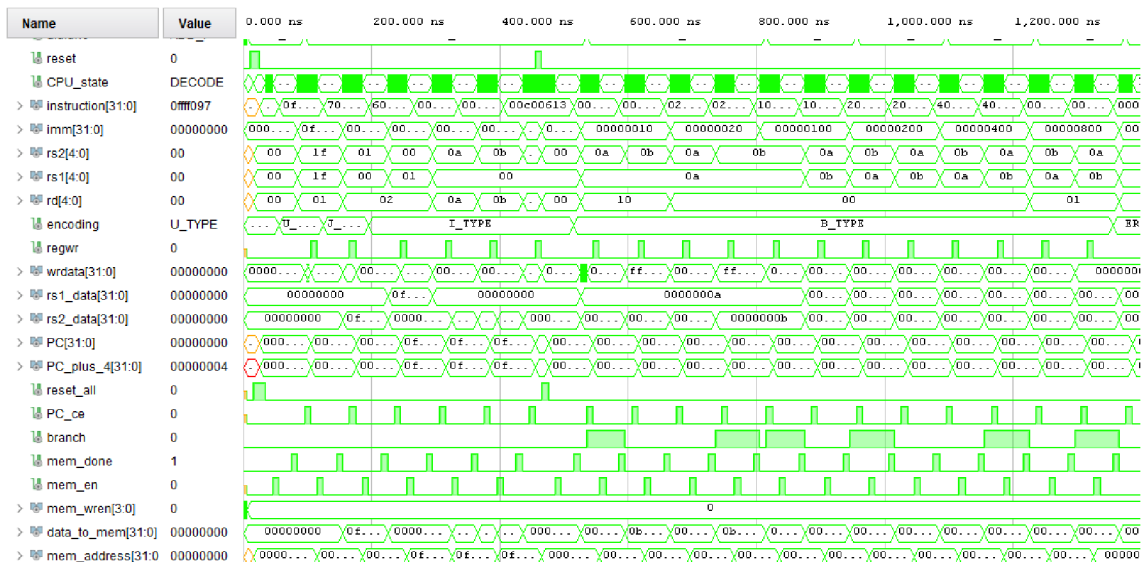
Simulace čítače instrukcí se nachází v souboru `tb_PC_control.vhd`. Povšimněte si v simulaci 5.4 jak je signál `branch` nastavován do jedničky v případech, kdy se má skákat v programu.

5.6 Paměť

RAM je řešena jako dvouportová paměť, která je jedním portem připojena přes odvod `memory_wpraper` na datovou sběrnici procesoru RISC-V a druhým portem přes sběrnici AXI do procesoru ARM. Paměť je nakonfigurovaná s latencí dva takty

³DSP - digital signal procesing.

⁴Je to posun o $+32b = +4 * 8b$, protože paměť je bajtově adresovatelná.

Obrázek 5.4: Úspěšná simulace řízení skoků v programu

a je popsána v souboru `bram_xpm_wrapper.vhd`.

Součástí adresního prostoru paměti RAM jsou také MMAP⁵ periférie, ty jsou připojené po společné sběrnici kterou tvoří:

- adresa,
- data do periférie,
- data z periférie,
- povolení zápisu do bajtů,
- signál data vybavena z paměti.

Obvod `memory_wpraper` obaluje každou periférii zvlášť a zajišťuje výběr periférie se kterou procesor právě hovoří. Výběr se provádí na základě rozsahu adres, které se předávají jako generický parametr, pokud je periférie vybrána dává se jí to najevo jedničkou na signálu hodiny povoleny (`ce`).

Paměť RAM je tvořena právě jednou blokovou pamětí.

5.6.1 Nezarovnaný přístup do paměti

Přístup do paměti je realizován po slovech (32b), ale ISA určuje že paměť musí umožnit přístup na jednotlivé bajty. Podrobnosti najdete v kapitole 4.5 na straně 29.

Tabulka 5.4 reprezentuje všechny možné pozice validního zarovnání dat, které podporuje má implementace přístupu do paměti. Kontrolu provádí funkce

⁵Periférie mapované do paměti.

Tabulka 5.4: Zarovnaná data v paměti

Bajt 3	Bajt 2	Bajt 1	Bajt 0
slovo			
půl slovo			
	půl slovo		
		půl slovo	
bajt			
	bajt		
		bajt	
			bajt

`unaligned_address_check` na základě vybrané `funct_3_memory` (slovo, půlslovo, bajt) a adresy posune bajt.

Zapisování dat se dává paměti najevo nastavením signálu povolující zápis na úrovni jednotlivých bajtů, tím se řeší zápisy menší než celé slovo.

Pokud se zapisuje do paměti s adresou bajtu jinou než 0, musí se data před jejich odesláním patřičně posunout do správné pozice.

Při načítání dat z paměti, která jsou posunuta, je třeba je opět zarovnat vpravo. O potřebné zarovnání se stará funkce `data_from_memory_formatter`, která umožňuje doplnění nulami, nebo znaménkové rozšíření.

Tabulka 5.5: Nezarovnaná data v paměti

Bajt 3	Bajt 2	Bajt 1	Bajt 0
slovo[31:8]			
slovo[7:0]			
		slovo[31:16]	
slovo[15:0]			
			slovo[31:24]
slovo[23:0]			
půl slovo[15:8]			
			půl slovo[7:0]

Tabulka 5.5 popisuje nezarovnaný způsob uložení dat v paměti. Adresování takto uložených dat nelze se stávající architekturou realizovat pouze jedním přístupem do paměti, proto tento přístup není povolen a dojde k vyvolání výjimky⁶.

⁶Problém však lze vyřešit softwarově při jejím zachycení.

5.6.2 Připojení paměti k procesoru

První návrh počítal se schématem Harvardské architektury počítače, měl tedy oddělenou paměť pro data a instrukce. Výhoda tohoto řešení byla v tom, že je na implementaci jednodušší a disponuje vyšší teoretickou propustností paměti, protože je možné najednou adresovat jak instrukční, tak datovou paměť.

S touto architekturou jsem otestoval funkčnost načítání příkazů z paměti na programu Fibonacciho posloupnosti, kód uvedený v příloze 7. Vše se zdálo velmi nadějně, ale do budoucna to nebyl vhodný přístup. Mít paměť RAM umístěnou uvnitř procesoru a rozdělenou na část pro program a pro data není praktické, protože nemá unifikovaný přístup (nevede k ní jedna společná externí sběrnice).

Nabízely se různé řešení:

- Vyvést z procesoru dvě oddělené sběrnice.
- Přidat vyrovnávací paměť připojenou na jednu sběrnici vedoucí z procesoru.
- Přesunout paměti mimo procesor a spojit je v jednu.

Dvě sběrnice přidávají do návrhu zbytečnou komplexitu, tak jsem toto řešení zahrnul.

Obalení obou pamětí za pomoci asociativní paměti (cache), která by měla oddělený přístup jak pro data, tak instrukce je velmi praktické řešení, ale návrh takové paměti je nad rámec zadání práce.

Proto jsem se v dalším kroku návrh rozhodl přesunout paměť mimo procesor. To mělo umožnit připojení periférii mapovaných do paměti a její snazší přeprogramování přes sběrnici AXI (jejíž připojení implementoval vedoucí mé práce).

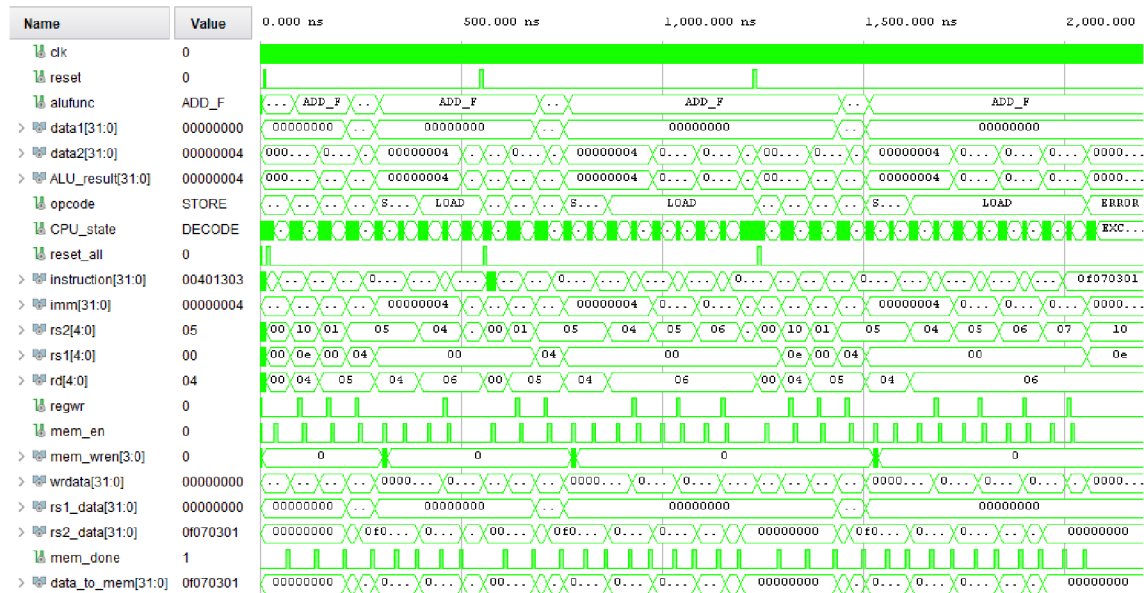
Znamenalo to přejít z Harvardského schématu počítače 3.2.1 na Von Neumannovo 3.2.2, tedy takové, které má jednotnou datovou a adresní sběrnici pro instrukce i data. Byl to nemalý zásah do návrhu a přinesl několik úskalí. Dekodér instrukcí (kombinační logika) předpokládal, že má instrukci stále k dispozici. To se ale s jednotnou sběrnici změnilo, měl k dispozici buď načtenou instrukci, nebo data.

Řešením bylo přesunout řízení paměti na stranu procesoru, tak aby ven komunikoval pouze s jednou pamětí, ale vnitřně poskytoval registry pro uchovávání jak dat, tak i instrukce. Došlo tedy k přepracování řídicí jednotky tak, že do ní byli přesunuty všechny funkce pro formátování dat **z** a **do** paměti. Nyní adresu pro komunikaci při jednotlivých fázích procesoru vybírá řídicí jednotka. Při načítání instrukcí se na adresu do paměti připojí hodnota registru **pc** a ve fázi zápisu nebo čtení dat zase výsledek z ALU. Řídicí jednotka pak setrvává v dané fázi než paměť pošle signál data vybavena.

Výsledkem této změny návrhu bylo zpomalení práce fází procesoru, které manipulují s pamětí (načti instrukci a zapiš do paměti), o jeden takt (než se data vybaví a propíší do příslušného registru v řídicí jednotce).

5.6.3 Simulace přístupu do paměti

Simulace `tb_memory_control.vhd` ověřuje čtení a zápis do paměti. Kontroluje zda nezarovnaný přístup vyvolává výjimku. Proto si můžete všimnout, že se v simulaci 5.5 několik aktivuje signál `reset_all`, který resetuje celý procesor včetně hlášení o výjimkách.

Obrázek 5.5: Úspěšná simulace přístupu do paměti

5.6.4 Periferie mapované do paměti

RISC-V nemá žádné instrukce pro přímou komunikaci s vnějšími periferiemi. Pro jejich ovládání se využívá přístupů zařízení mapovaných do paměti. Na příslušném rozsahu adres jsou místo paměti RAM připojeny například GPIO I/O registry či frame buffer displeje, nebo jiné periferie.

V mém návrhu procesoru se využívá periferií LED a přepínačů. Při nahrání hodnoty 0 na příslušnou pozici v rozsahu adres **směru** se pin periferie na daném bitu nastaví jako výstupní. Při nahrání hodnoty 1 se nastaví jako vstupní.

V paměti jsou reprezentovány jako 4x32b paměti, kde:

- první 4B (adresa+0) jsou směr (direction: in/out) (nastavení vstupu/výstupu periferie),
- další 4B (adresa+4) slouží pro zápis do periferie,
- následné 4B(adresa+8) slouží pro vyčítání hodnot z periferie,
- poslední 4B (adresa+12) nejsou obsazeny a jsou zde pouze pro zarovnání paměti na násobky dvou.

Na periferie lze přistupovat stejně jako do pole, ukázka kódu 3 který nastaví LEDky jako výstupní, přepínače jako vstupní a pak vezme hodnotu z přepínačů a nastaví je na LEDky.

```
# LED addresses (LED_ADDRESS -> RAM_SIZE)
li t3, 4096
# LED directions, 32 output pins
sw zero, 0(t3)
# LED values OFF
sw zero, 4(t3)

# SWITCH addresses (SWITCH_ADDRESS -> RAM_SIZE + LED_SIZE)
# 4096 + 16
addi t4, t3, 16
# SWITCH directions
lui t5, 0xFFFF
ori t5, t5, -1
sw t5, 0(t4)

# nacteni hodnoty z prepinnacle
lw s0, 8(t4)
# zapis do led
sw s0, 4(t3)
```

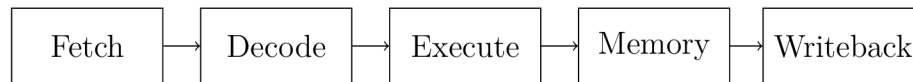
Listing 3: Demonstrační kód pro zápis z přepínačů do LED

5.7 Řídící jednotka

Zdaleka nejsložitější částí procesoru pro návrh je řídicí jednotka. Právě v ní se rozhoduje co bude která část procesoru v daný okamžik vykonávat.

V průběhu navrhování procesoru prošla řídicí jednotka několika různými verzemi. Došlo například k přesunu dekodéru instrukcí do jejích útrob, stejně jako obvodů pro řízení paměti 5.6.2 a primitivní správy výjimek.

Řídící jednotka také vyhodnocuje kdy došlo ke skoku v programu.

Obrázek 5.6: Fáze procesoru

Procesor je navržen s ohledem na zřetěžené zpracování instrukcí, symbolicky naznačené v diagramu 5.6. Zatím jej však nepodporuje. V bodovém seznamu je uvedeno pět klasických fází zřetěženého vykonávání procesorů architektury RISC-V:

- **Fetch** - načtení instrukce,
- **Decode** - dekodování instrukce,
- **Execute** - vykonání,
- **Memory** - paměť,
- **Writeback** - zápis do registru.

Řídící jednotka je navržena jako stavový automat. Jde o modifikovaný Mealyho automat, jehož všechny výstupy jsou vyvedeny přes registr. Automat je popsán vývojovým diagramem na obrázku 5.6.

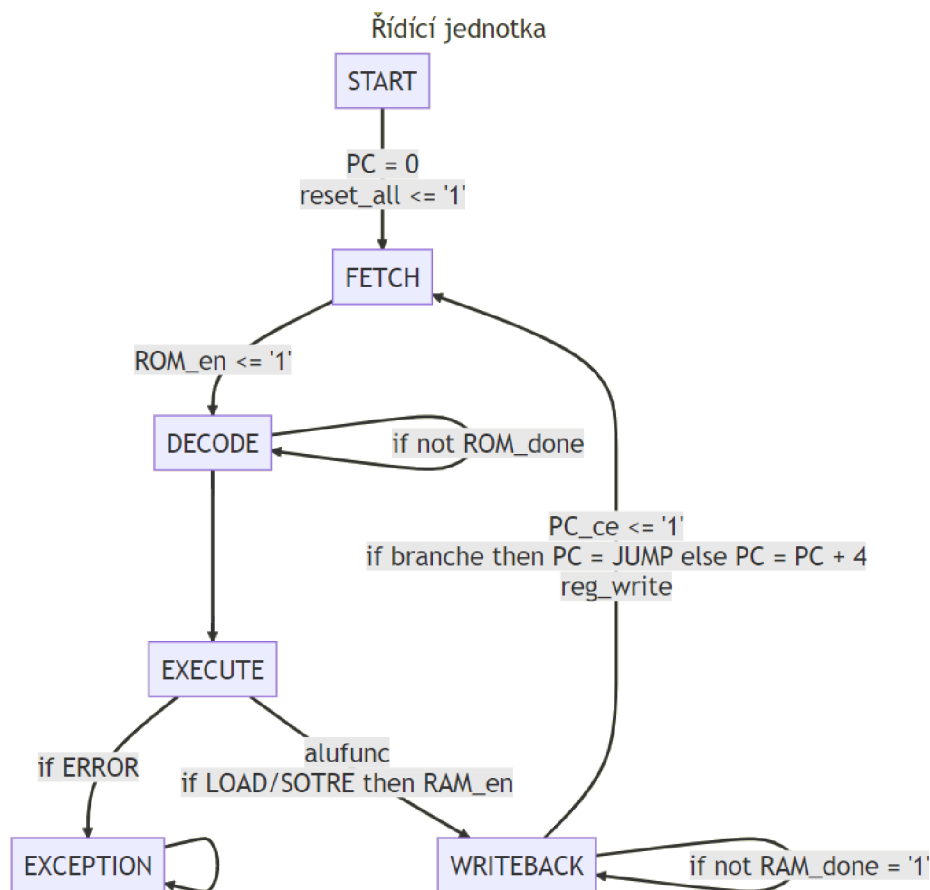
Fáze mého stavového automatu se skládají z: **START**, **FETCH**, **DECODE**, **EXECUTE**, **MEMORY**, **WRITEBACK**, **HALT**, **EXCEPTION**.

Při restartování procesoru se nastaví fáze stavového automatu na **START**. Když nastane výjimka tak automat skočí na **EXCEPTION** a následně přejde do stavu **HALT**, ve kterém setrvá až do restartování.

Tabulka 5.6: Využití prostředku FPGA pro řídicí jednotku

Název	Slice LUTs	Slice Registers	F7 Muxes
řídicí jednotka	857	113	7

V tabulce 5.6 jsou uvedeny HW požadavky na FPGA.

Obrázek 5.7: Vývojový diagram řídicí jednotky

Ač můj návrh architektury staví na instrukční sadě RISC kapitola 3.1.2, tak jeho řídicí jednotka vykazuje známky přístupu které jsou běžné pro architekturu CISC kapitola 3.1.1. Umožňuje vykonání instrukcí proměnného počtu taktů a to jmenovitě při práci s pamětí. Řídicí jednotka při načítání a ukládání dat čeká na signál data vybavena. Tímto způsobem je ošetřena vícetaktová vybavovací doba blokové paměti (2 takty) ze které je nakonfigurovaná RAM pomocí makra XPM. Výhoda tohoto přístupu se naplno projeví až v budoucnu při implementování asociativní paměti (cache) procesoru. Při nalezení (hit) se budou instrukce načítat rychleji (jeden takt) a při případném nenalezení (miss) se vykonávání automaticky pozastaví, protože řídicí jednotka bude čekat na signál vybavení dat z paměti RAM.

5.8 Jádru procesoru RISC-V a RAM

V jádru procesoru se propojují jednotlivé části návrhu. Jsou v něm také definovány multiplexery pro výběr zdroje pro zápis do registru a argumentů ALU. K jádru procesoru je ještě připojená paměť a MMAP periferie.

Tabulka 5.7: Využití prostředku FPGA pro jádru procesoru RISC-V

Název	Slice LUTs	Slice Registers	F7 Muxes	F8 Muxes
jádru procesoru	1624	1137	263	70

HW požadavky toho návrhu jsou uvedeny v tabulce 5.7.

5.9 Vlastní IP jádru

Aby bylo možné nahlížet do operační paměti procesoru je k ní souboru `computer_wrapper.vhd` ještě připojena AXI sběrnice, která ARM procesoru umožňuje přístup do paměti. Jsou zde také napojené vstupní a výstupní periferie (LED, přepínače a GPIO) na piny FPGA.

Tabulka 5.8: Využití prostředku FPGA pro IP jádru

Název	Slice LUTs	Slice Registers	F7 Muxes	F8 Muxes	Block RAM	I/O
IP jádru	1936	1783	263	70	1	178
IP jádru	3,6%	1,7%	1%	0,5%	0.7%	90%
Zynq7020	53200	106400	26600	13300	140	200

Návrh procesoru využívá přibližně 3,7% LUTů, 1,7% registrů. Informace o využitých I/O je zavádějící protože naprostá většina z nich slouží pro implementaci AXI sběrnice, pokud by design RISC-V uCPU tvořil výsledný návrh, většina z I/O by nebyla připojená na piny FPGA. Takže ve srovnání s prostředky FPGA je můj návrh velmi malý.

6 Programy

Tato práce se kromě návrhu architektury jádra procesoru RISC-V v jazyce VHDL zabývala i vývojem testovacích programů a nástrojů potřebných pro jejich nahrání do paměti.

Pro otestování funkčnosti jsem napsal několik programů v jazyce symbolických adres. Lze je rozdělit do dvou skupin dle určení:

- pro použití v simulaci,
- pro syntetizovaný procesor na desce FPGA.

6.1 Programování procesorů RISC-V

V následujících kapitolách se nejprve lehce seznámíme s psaním programů v jazyce assembly pro procesory RISC-V.

6.1.1 Pseudoinstrukce

Pseudoinstrukce slouží pro větší abstrakci při programování v jazyce symbolických adres (assembly). Umožňují psát program v instrukcích, které procesor sice přímo nepodporuje, ale jejich vykonání je možné syntetizovat pomocí již existujících instrukcí (obrázek 4.1) a to buď zaměněním pořadí argumentů, či případně vynulováním jednoho z nich, viz tabulka 6.1.

Například instrukce MV (přesun obsah registru) jde syntetizovat jako ADDI rd, ra1, 0. V tabulce 6.1 je přehled dalších pseudoinstrukcí.

Tabulka 6.1: RISC-V pseudoinstrukce (převzato z [24])

Pseudoinstrukce	RISC-V instrukce	Popis
nop	addi x0, x0, 0	nedělej nic
li rd, imm _{11:0}	addi rd, x0, imm _{11:0}	načti 12-bitovou konstantu
li rd, imm _{31:0}	lui rd, imm _{31:12} addi rd, rd, imm _{11:0}	načti 32-bitovou konstantu
mv rd, rs1	addi rd, rs1, 0	přesun
not rd, rs1	xori rd, rs1, -1	jedničkový doplněk
neg rd, rs1	sub rd, x0, rs1	dvojkový doplněk
seqz rd, rs1	sltiu rd, rs1, 1	nastav když = 0
snez rd, rs1	sltu rd, x0, rs1	nastav když ≠ 0
sltz rd, rs1	slt rd, rs1, x0	nastav když < 0
sgtz rd, rs1	slt rd, x0, rs1	nastav když > 0
beqz rs1, label	beq rs1, x0, label	skoč když = 0
bnez rs1, label	bne rs1, x0, label	skoč když ≠ 0
blez rs1, label	bge x0, rs1, label	skoč když ≤ 0
bgez rs1, label	bge rs1, x0, label	skoč když ≥ 0
bltz rs1, label	blt rs1, x0, label	skoč když < 0
bgtz rs1, label	blt x0, rs1, label	skoč když > 0
ble rs1, rs2, label	bge rs2, rs1, label	skoč když ≤
bgt rs1, rs2, label	blt rs2, rs1, label	skoč když >
bleu rs1, rs2, label	bgeu rs2, rs1, label	skoč když ≤ (ne znaménkově)
bgtu rs1, rs2, label	bltu rs2, rs1, offset	skoč když > (ne znaménkově)
j label	jal x0, label	skoč
jal label	jal ra, label	skoč a ulož adresu
jr rs1	jalr x0, rs1, 0	skoč na registr
jalr rs1	jalr ra, rs1, 0	skoč na registr a ulož adresu
ret	jalr x0, ra, 0	návrat z funkce
call label	jal ra, label	zavolání funkce

6.1.2 Ukázka jak by mohl vypadat program v Assembly

Takto by mohl vypadat demonstrační program 4, který běží v nekonečné smyčce. Pokud program využívá zásobník, tak je potřeba provést inicializaci registru `x2` (`sp` - stack pointer) na horní hranici rozsahu paměti RAM. Operační paměť má nastavenou syntetizovanou velikost 4kB (4096 bajtů). Funkce `return_arg` vrací svůj argument. Program `main`, volá funkci `return_arg` a ta svůj argument `a0` ukládá jako návratovou hodnotu do registru `a1`. Pokud je návratová hodnota různá od nuly, tak se program vrátí na začátek smyčky `loop`. Pokud je návratová hodnota nula, tak se program ukončí vyvoláním výjimky instrukcí `ECALL`.

```
1  .text
2  .globl main
3
4  # inicializace ukazatele na zasobnik
5  li sp, 4096          # MEM(0:4092)
6  addi sp, sp, -4     # WORD_SIZE = 4
7
8  j main              # skok na smyčku hlavní funkce
9
10 # Funkce: return argumet
11 # Argumenty:
12 # a0 - argument
13 # a1 - navratova hodnota
14 return_arg:
15     mv a1, a0        # a1 = a0
16     li a0, 0         # a0 = 0
17     ret
18
19 main:
20     addi a0, x0, 1   # a0 = 1
21
22     loop:
23         jal ra, return_arg # a1 = return_arg(a0)
24         addi a0, a1, 0     # a0 = a1
25         bne a1, x0, loop  # if a1 is True goto loop
26     ecall
```

Listing 4: Ukázka programu v jazyce symbolických adres

Direktiva `.text` říká, že následující příkazy jsou instrukce programu a budou uložena v sece paměti `text`, blíže v kapitole 3.3 na straně 19. Direktiva `.globl` nastavuje následující symbol jako globální, ten pak může být použit i v jiných soubolech. V tomto případě je to symbol `main`.

6.2 Kompilace zdrojových kódů

Program v jazyce C není zas tak jednoduché přeložit do binárního kódu spustitelného na architektuře RISC-V32I. Při překladu na počítači s procesorem architektury Intel/AMDx64 je potřeba využít takzvaného křížového překladu¹. Problém je však v tom, že existují běžné překladače pro RISC-V64G², tento kód na mém procesoru nelze spustit.

Při překladu z jazyka symbolických adres lze využít běžného RISC-V překladače, pokud však jsou instrukce programu pečlivě voleny tak, aby obsahovali pouze instrukce z ISA RISC-V32I.

Nebo je možné si přeložit překladač GNU od RISC-V Collaboration *riscv-gnu-toolchain* na vlastním počítači [25].

Překladač GNU jsem úspěšně přeložil na stroji s operačním systémem Ubuntu Linux, instalace IDE Vivado byla však na počítači s operačním systémem Windows.

Ubuntu je pradávné africké slovo nesoucí význam: „Neumím nakonfigurovat Debian“.

(Ubuntu — Urban dictionary [26])

Nabízelo se překladač používat pod WSL. Celkové použití bylo však pro mojí aplikaci příliš složité, ale pokud bych měl v budoucnu překládat delší zdrojové kódy jazyka symbolických adres, případně C, jistě bych se vydal cestou přes WSL.

Z důvodu snazšího ovládní jsem se rozhodl použít online překladač dostupný na *riscvasm.lucasteske.dev*.

¹Program je kompilovaný pro jinou rodinu procesoru, než do které patří procesor, který překlad provádí.

²G je zkratka pro rozšíření IMAFDZicsr_Zifencei.

6.3 Generování konfiguračních souborů pro nahrání programu do paměti

Přeložený program jde ukládat do několika různých formátů:

- **CEO** - slouží pro konfigurátor IP jader (ten se v poslední návrhu procesoru již nevyužívá, nahradil jej popis paměti přímo v XPM),
- **MEM** - je formát pro blokové paměti. Programy z tohoto formátu načítá simulace.
- **RAW** - slouží k ukládání na SD kartu pro desku ZedBoard.

Pro usnadnění práce s těmito soubory byl vytvořen python script `RISC-V/programs/vivado_datafile_generator.py` ten umožňuje přepis `hex-dump` souboru do formátu `.coe`, `.mem`, `.raw`. Ukázka výpisu přepínače `--help` pro zmíněný program 5.

```
python.exe .\vivado_datafile_generator.py --help
usage: vivado_datafile_generator.py [-h] -i INPUT [-o OUTPUT]
                                     [-r RADIX] [-f FORMAT]
```

Application **for** generating COE, RAW and MEM files. For VHDL ROM initialization. Specific types:

- COE file is used **for** Xilinx Vivado block ram IP core.
- MEM file is used **for** block ram.
- RAW file is used **for** loading program into FPGA memory from SD card.

options:

```
-h, --help          show this help message and exit
-i INPUT, --input INPUT
                    input file
-o OUTPUT, --output OUTPUT
                    output file
-r RADIX, --radix RADIX
                    radix
-f FORMAT, --format FORMAT
                    file format
```

Listing 5: Python skript pro generování Xilinx souborů s programem

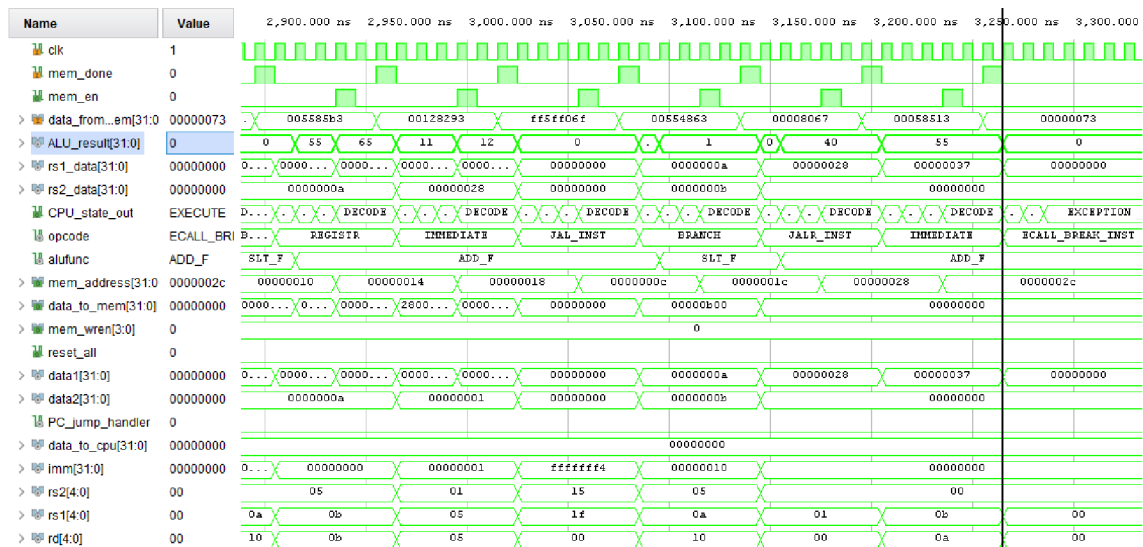
Příklad použití, pro vygenerování nového souboru `.mem` s obsahem paměti ze souboru `sum.txt` zadejte příkaz:

```
python3 vivado_datafile_generator.py -i sum.txt -o program.mem
```

6.4 Demo programy pro otestování RISC-V procesoru v simulaci

6.4.1 Test aritmetiky

Pro základní test aritmetiky byl zvolen program výpočtu sumy. Vzniklo několik jeho variant. První varianta testuje pouze základní aritmetické operace a cyklus for. Druhá varianta testuje i volání funkce.

Obrázek 6.1: Úspěšná simulace se spuštěním programu sum(10)

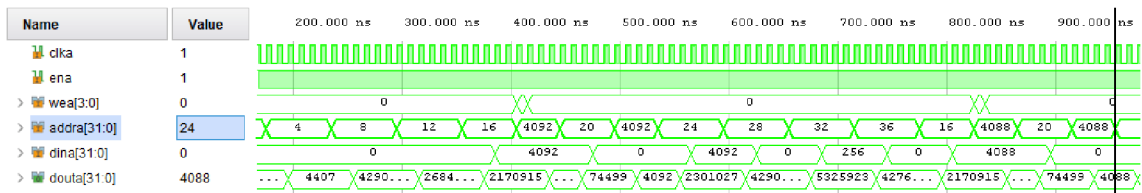
V simulaci 6.1 je spuštěn program sečti posloupnost čísel od 1 do 10. Všimněte si že výsledek je v signálu `ALU_result` má hodnotu 55.

6.4.2 Test paměti

Program testující práci s pamětí, které bude později využita při ukládání proměnných na zásobník a jejich čtení, nebo při komunikaci se zařízeními mapovanými do paměti. Cyklus for postupně ukládá do paměti data, následně je čte a ověřuje zda jsou shodná. Začne na čísle 0 a postupně inkrementuje až do velikosti paměti. S hodnotou proměnné se posouvá i adresa, na kterou se má data uložit. Pokud se někde vyskytne chyba, program se ukončí. Simulace je uvedena n obrázku 6.2.

6.4.3 Fibonacci

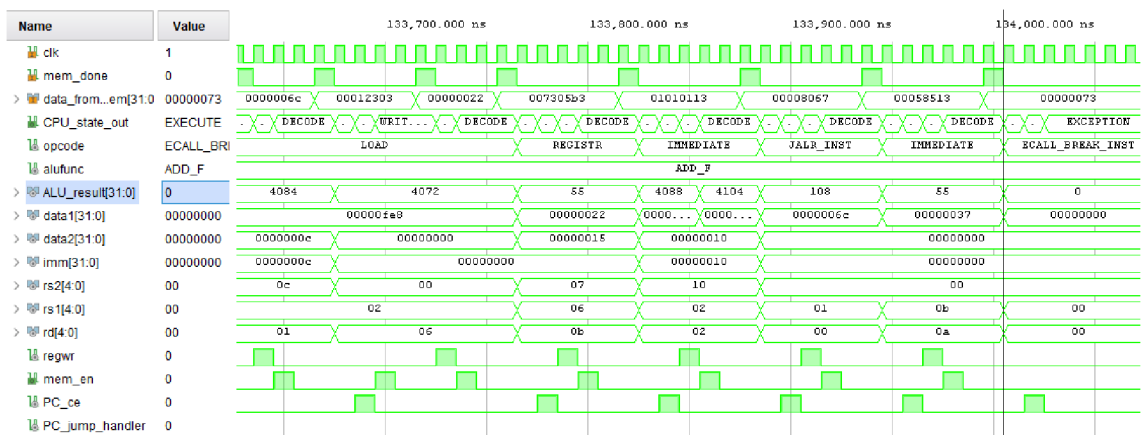
Algoritmus Fibonacciho posloupnosti byl zvolen protože pro výpočet nepotřebuje operace násobení a dělení. Nejdříve byla využita jeho sekvenční verze, která využívá cyklus for, pro otestování základní funkčnosti. Následně byla využita rekurzivní verze, která využívá zásobník. Program v jazyce C je uveden v příloze 6, stejně tak

Obrázek 6.2: Úspěšná simulace se spuštěním programu testu paměti

i ten v jazyce symbolických adres příloha 7.

$$F(n) = \begin{cases} 0, & \text{pro } n = 0; \\ 1, & \text{pro } n = 1; \\ F(n-1) + F(n-2) & \text{jinak.} \end{cases} \quad (6.1)$$

Obrázek 6.3: Úspěšná simulace se spuštěním programu fib(10)

Při syntéze RAM o velikosti 4kB se na stack se vejde 256 rámců ($256 * 16B = 4kB$). V každém rámcu jsou 4B pro uložení adresy návratu a 12B pro uložení argumentů. Tedy maximálně 256 volání rekurze. Při volání výpočtu $fib(10)$ je potřeba zavolat funkci 177 a to se s jistotou do paměti RAM vejde.

Ze simulace 6.3 je patrné, že po uplynutí času 134us se procesor dopočítá k hodnotě $fib(10) = 55$, což je očekávaný výsledek.

6.4.4 Nahraní nového programu do simulace

Simulace (test bench) `tb_run_program.vhd` spouští program uložený do souboru: `program.mem`. Pro spuštění nového programu je potřeba vygenerovaný soubor ve formátu `.mem` přesunout do adresáře `./RISC-V.srscs/sources_1/new/` a restartovat simulaci.

6.5 Demo programy pro RISC-V procesor na desce ZedBoard

Procesor je také napojen na vnější svět pomocí zařízení mapovaných do paměti. Je připojený na přepínače a ledky. Ledky jsou mapované na adresu 4096 a mají rozsah 128b. Přepínače na adresu 4112. Přepínače jsou nastaveny jako vstupní a ledky jako výstupní piny.

Pro otestování vývojové desky byl napsán program `switch_to_LED`, který běží v nekonečné smyčce a zrcadlí stav přepínačů na ledkách.

Funkčnost syntetizované architektury se tímto jednoduchým programem podařila úspěšně ověřit.

6.5.1 Nahrání programu do paměti

Vývojová deska je postavené kolem SoC Xilinx Zynq-7000, který má v sobě jak FPGA, tak i ARM procesor. Pro něj vedoucí mé práce vytvořil program v jazyce C. Program hledá na SD kartě soubor `program.raw`. Když soubor s příponou `.raw` úspěšně nalezne, tak jeho obsah nahraje do paměti RAM procesoru RISC-V který je syntetizovaný v části čipu s FPGA.

Teto program se následně postará i o řízení mého procesoru. Povoluje mu signál hodin (jeden takt, nebo více) a pokud je k ARMu připojen váš počítač po sériové lince, umožní i výpis do konzole v jaké fázi se procesor nachází.

Jak vytvořit soubor s příponou `.raw` pro nahrání programu je podrobněji popsáno v kapitole 6.3.

Vygenerovaný soubor nakopírujte na SD kartu a zasuňte jí do vývojové desky ZedBoard. Desku restartujte. Když spustíte aplikaci pro nahrávání programu na procesoru ARM přes IDE Vitis, tak se provede jeho zavedení do paměti procesoru RISC-V a ten bude uveden v činnost.

7 Závěr

V bakalářské práci jsem se seznámil se specifikací ISA RISC-V. Podle ní jsem navrhl procesorové jádro v základní 32bitové verzi, které pracuje v nepriviligovaném režimu. Můj procesor umožňuje výpočty s celými čísly a je bez jakéhokoliv rozšíření. Navržené jádro jsem propojil s operační pamětí a vstupními a výstupními perifériemi.

V simulacích jsem postupně úspěšně otestoval základní vlastnosti tohoto procesoru, jako jsou aritmetickologické operace, přístup do paměti nebo podmíněné skoky v programu.

Podařilo se mi syntetizovaný procesor nahrát do FPGA řady Xilinx Zynq-7000. Nakonec jsem napsal program v jazyce symbolických adres pro zobrazení stavu přepínačů na LED diodách. Tento program se na mém procesoru úspěšně spustil.

Nejpřímočařejším rozšířením mého procesoru by bylo přidání některého z rozšíření které popisuje specifikace ISA RISC-V, jako je například podpora násobní a dělení, nebo výpočtů nad čísly s pohyblivou řádovou čárkou.

Do budoucna se nabízí procesor také rozšířit o zřetězené zpracovávání instrukcí. Při návrhu jsem se snažil postupovat tak, aby implementace tohoto rozšíření byla co nejjednodušší.

Dalším způsobem navýšení výkonu mého procesoru by mohlo být jeho doplnění o asociativní paměť.

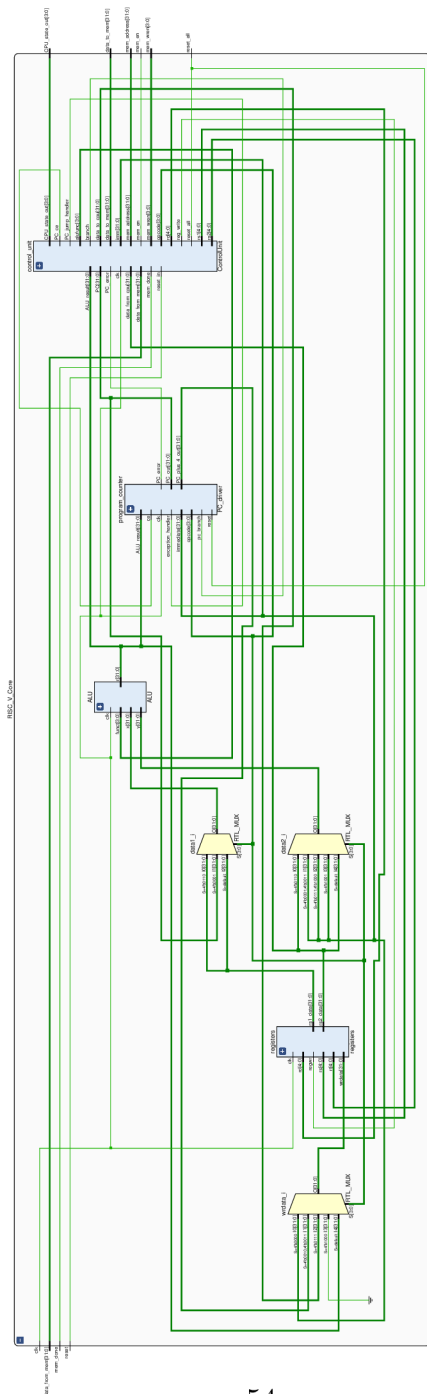
Pokud nastane výjimka při vykonávání programu, tak se můj procesor zastaví. Vhodným rozšířením by tak z tohoto pohledu bylo navrhnout obsluhu výjimek, třeba i s programovou částí řešící limitace základní ISA RISC-V32I jako je například chybějící instrukce násobení nebo podpora práce s nezarovnanou pamětí.

Můj procesor sice nedisponuje nikterak vysokým výkonem, ale jeho výhodou jsou malé rozměry (zabere méně než 4% LUTů) na FPGA řady Xilinx Zynq-7000. Při rozšíření návrhu o sérii čítačů, a podporu přerušení by mohl sloužit jako mikroprocesor pro ovládání jiných návrhů na FPGA, které potřebují procesorové řízení.

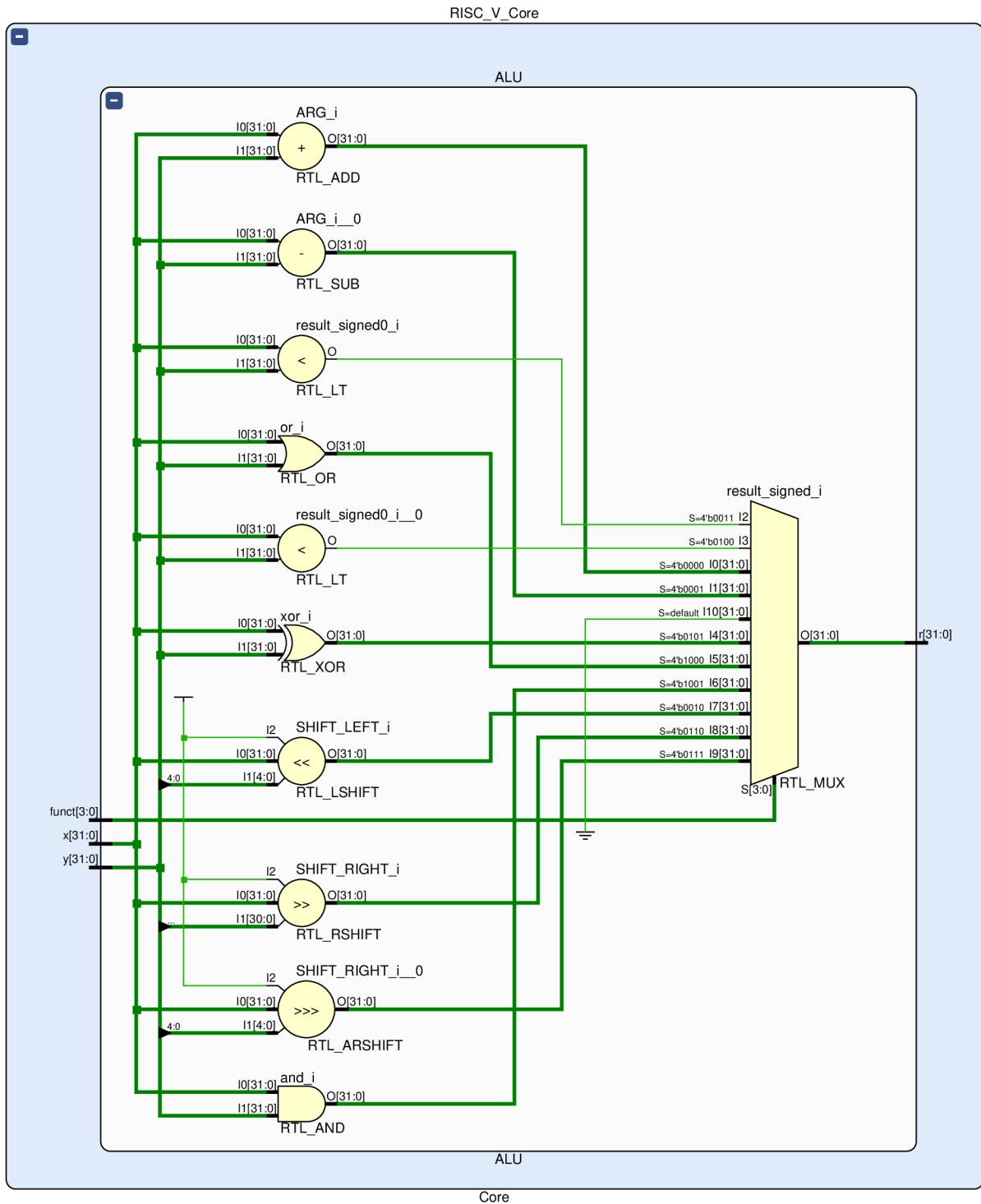
Zajímavé by bylo také prozkoumat tu možnost kdy by se z mého návrhu nechal pouze balíček implementující specifikaci RISC-V a návrh procesoru by se přepsal do čistě behaviorální podoby, která by stavěla na funkcích z balíčku, jejichž funkčnost je již otestovaná.

A Přílohy

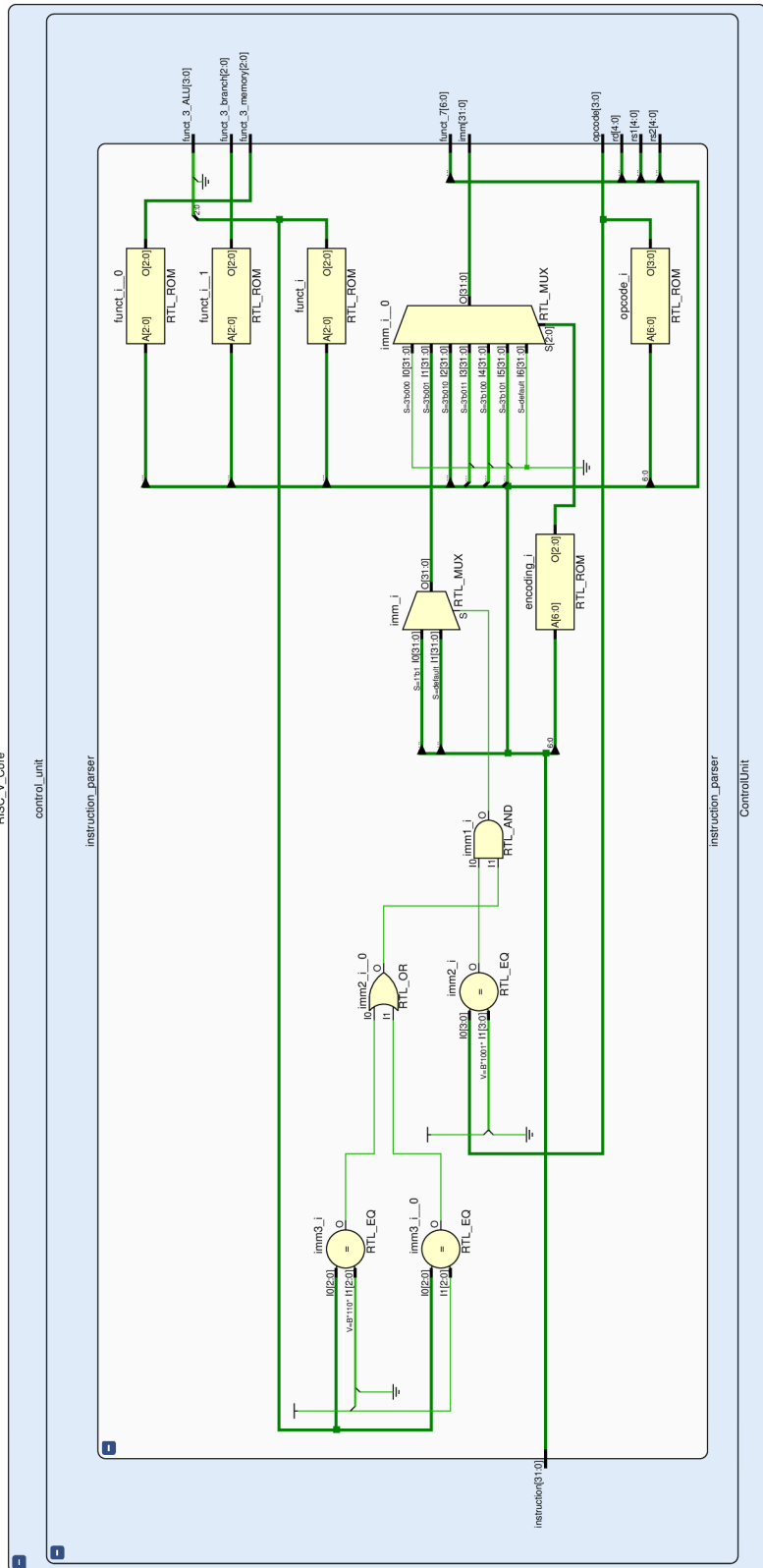
A.1 Shéma jádra procesoru RISC-V

A.2 Shéma ALU

A.4 Shéma dekodéru instrukcí

A.5 Program: Fibonacciho posloupnost v C

```
1 int fibonaci(int n) {
2     if (n == 0) {
3         return 0;
4     }
5     if (n == 1) {
6         return 1;
7     }
8     return fibonaci(n - 1) + fibonaci(n - 2);
9 }
10
11 void main() {
12     int number = fibonaci(10);
13 }
```

Listing 6: Fibonacciho posloupnost v jazyce C

A.6 Program: Fibonacciho posloupnost v assembly

```
1  .text
2  .globl main
3
4  # inicializace SP
5  li sp, 4096
6  addi sp, sp, -8
7
8  # Skok na hlavní funkci
9  j main
10
11 # Funkce fibonacci - vypočítá n-té číslo Fibonacciho posloupnosti
12 # Argumenty:
13 #  a0 - n (číslo, pro které chceme spočítat číslo Fibonacciho posloupnosti)
14 #  Návrátová hodnota:
15 #  a1 - n-té číslo Fibonacciho posloupnosti
16 fibonacci:
17     # Test na n = 0
18     beqz a0, fibonacci_return_0
19
20     # Test na n = 1
21     li t0, 1
22     beq a0, t0, fibonacci_return_1
23
24     # Výpočet fibonacci(n - 1)
25     addi sp, sp, -16
26     addi a0, a0, -1
27     sw ra, 12(sp)
28     sw a0, 8(sp)
29     jal ra, fibonacci
30     sw a1, 0(sp)
31
32     # Výpočet fibonacci(n - 2)
33     lw a0, 8(sp)
34     addi a0, a0, -1
35     jal ra, fibonacci
36     mv t2, a1
37
38     # Návrátová hodnota = fibonacci(n - 1) + fibonacci(n - 2)
39     lw ra, 12(sp)
40     lw t1, 0(sp)
41     add a1, t1, t2
42     addi sp, sp, 16
43     jr ra
```

```

44
45 fibonacci_return_0:
46     # Návrátová hodnota pro n = 0 je 0
47     li a1, 0
48     jr ra
49
50 fibonacci_return_1:
51     # Návrátová hodnota pro n = 1 je 1
52     li a1, 1
53     jr ra
54
55 # Hlavní funkce
56 main:
57     # Nastavení argumentu pro volání funkce fibonacci
58     addi a0, zero, 10
59
60     # Volání funkce fibonacci
61     jal ra, fibonacci
62
63     # Předání výsledku do registru a0
64     mv a0, a1
65     # Konec programu
66     ecall

```

Listing 7: Fibonacciho posloupnost v jazyce assembly

Použitá literatura

- [1] *What does risc v stand for* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://codasip.com/2021/03/17/what-does-risc-v-stand-for/>.
- [2] *Seznam logických integrovaných obvodů řady 7400* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-07]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_logick%C3%BDch_integrovan%C3%BDch_obvod%C5%AF_%C5%99ady_7400.
- [3] *8086: 16-BIT HMOS MICROPROCESSOR* [online]. 1990. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://datasheetspdf.com/pdf-file/544568/Intel/8086/1>.
- [4] *AMD64 Technology: AMD64 Architecture Programmer's Manual Volume 1: Application Programming* [online]. 3.23. vyd. 2020. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.amd.com/system/files/TechDocs/24592.pdf>.
- [5] *X86* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/X86>.
- [6] *Reduced instruction set computer* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Reduced_instruction_set_computer.
- [7] *Mips* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.computerhope.com/jargon/m/mips.htm>.
- [8] KUMARSAHOO, Amit. *Advanced risc machine arm processor* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.geeksforgeeks.org/advanced-risc-machine-arm-processor/>.
- [9] *ARM: Arm Flexible Access* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.arm.com/products/flexible-access>.
- [10] *RISC-V: history* [online]. 2021. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://riscv.org/about/history/>.
- [11] KUTÝ, Michael. *Otázky na státnice: Architektura počítače* [online]. 2014. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <http://michaelkuty.github.io/ssz-ai-hk-3/tech/2.html>.
- [12] MICHÁLEK, Ondřej. *Principy počítačů: Architektu, kam jsem si ten výpočet uložil...?* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://www.itnetwork.cz/hardware-pc/principy-pocitacu/architektu-kam-jsem-si-ten-vypocet-ulozil>.

- [13] PANKAJ. *Harvard Architecture* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://www.geeksforgeeks.org/harvard-architecture/>.
- [14] NEUMANN, John von. First Draft of a Report on the EDVAC [online]. [B.r.], s. 101 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <http://web.mit.edu/STS.035/www/PDFs/edvac.pdf>.
- [15] PELIKÁN, Jaroslav. *Von Neumannovo schéma* [online]. 1999. [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.fi.muni.cz/usr/pelikan/ARCHIT/TEXTY/VNEUM.HTML>.
- [16] *Von Neumannova architektura* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Von_Neumannova_architektura.
- [17] CHEN, Jenny a Ruohao GUO. *Stack and Heap Memory* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://courses.engr.illinois.edu/cs225/fa2022/resources/stack-heap/>.
- [18] *Stack Vs Heap Java* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://www.javatpoint.com/stack-vs-heap-java>.
- [19] *Zásobník: Základní architektura zásobníku* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1sobn%C3%ADk_\(datov%C3%A1_struktura\)%5C#Z%C3%A1kladn%C3%AD_architektura_z%C3%A1sobn%C3%ADku](https://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1sobn%C3%ADk_(datov%C3%A1_struktura)%5C#Z%C3%A1kladn%C3%AD_architektura_z%C3%A1sobn%C3%ADku).
- [20] WATERMAN, Andrew a Krste ASANOVI. *The RISC-V Instruction Set Manual: Volume I: Unprivileged ISA* [online]. University of California, Berkeley, 2019 [cit. 2023-05-09]. Dostupné z: <https://riscv.org/wp-content/uploads/2019/12/riscv-spec-20191213.pdf>.
- [21] *RISC-V: Calling Convention* [online]. 2015. [cit. 2023-05-09]. Dostupné z: <https://riscv.org/wp-content/uploads/2015/01/riscv-calling.pdf>.
- [22] *Linux manual page: True* [online]. [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: <https://man7.org/linux/man-pages/man1/true.1.html>.
- [23] LAMBTRON. *ALU block.gif* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2014 [cit. 2023-05-19]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ALU_block.gif.
- [24] HARRIS, Sarah L. a David Money HARRIS. *Digital design and computer architecture: RISC-V Edition*. Waltham, MA: Morgan Kaufman, 2021. ISBN 978-0-12-820064-3.
- [25] *RISC-V GNU Compiler Toolchain* [online]. [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <https://github.com/riscv-collab/riscv-gnu-toolchain>.
- [26] OSUPERDAVEO. *Ubuntu* [online]. [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=ubuntu>.

Rejstřík instrukcí a pojmů

ADD, 27
ADD[I], 28
ADDI, 27, 29
ALU, 21, 35, 36
AND, 27
ANDI, 27
AUIPC, 30

BEQ, 30, 31
BGE, 30, 31
BGEU, 30, 31
BGT, 31
BGTU, 31
BLE, 31
BLEU, 31
BLT, 30, 31
BLTU, 30, 31
BNE, 30, 31

cache, 18, 39, 43

DSP, 36

EBREAK, 23
ECALL, 23, 47

FPGA, 45, 52, 53

immediate, 26, 27, 30, 31, 33
integer, 21, 22, 24

JAL, 30
JALR, 30
JKRiscV_false, 32
JKRiscV_true, 32

LB, 29
LBU, 29
LH, 29
LHU, 29

LUI, 29, 30
LW, 29

MV, 28

NOP, 23, 29

OR, 27
ORI, 27

pc, 30

RAM, 23, 41, 43, 47
rd, 26, 29, 30
registr, 27
RISC-V, 16
rs1, 26
rs2, 26

SB, 29
SH, 29
SLL, 27
SLLI, 27
SLT, 27
SLTI, 27
SLTIU, 27
SLTU, 27
sp, 19, 47
SRA, 27
SRAI, 27
SRL, 27
SRLI, 27
stack, 24
SUB, 27, 28
SW, 29

VHDL, 14, 32, 36, 45

XOR, 27
XORI, 27